

סיכום הספר

תורת המלך - דיני נפשות בין ישראל לעמים

הרבנים יצחק שפירא ויוסף אליצור

הערות:

1. הדברים מסוכמים בסגנון לשוני מובן ופשוט יותר, אך רוח הדברים, ובדאי עיקרי החוכן, נשמרו.
2. דברים המובאים בסוגריים מרובעים הנם תוספות והערות מהרהורי לבי ואין להם בהכרח על מה שיסמוכו ויש להתייחס אליהם בחשדנות ובוהירות.
3. משפטים המובאים בגרשיים ('כגון כך') הנם ציטוטים מדויקים מהספר שנראו מרכזיים להבנת העניין (כאשר לא היה טעם לנסות לנסח אותם מחדש, או כאשר יש חשיבות להבאת מושג-יסוד בלשון המקורית).
4. מושגים מרכזיים מודגשים כאשר הם מופיעים לראשונה או בהקשר חשוב מאוד, לאחר מכן הם עשויים להופיע עוד מספר פעמים בגרשיים.
5. הסיכום ערוך לפי סימני הספר ולא לפי עמודי הספר, פרט למקומות מסוימים בהם חלק מסויים משתרע על פני מספר רב של עמודים ואז יש צורך לציין עמודים ספציפיים.
6. לא כל הערות השוליים נכנסו לסיכום, שכן חלקן פותחות דיונים צדדיים או מביאות מקורות להרחבה שאינם הכרחיים להבנת העניין. כאשר מסוכמת הערת שוליים היא מצויינת בנפרד.
7. סיכום זה נכתב לתועלת ציבור הלומדים והחוקרים ולמטרות מחקר ולימוד, ואין בו כדי להעניק פרשנות לשקט, להביע דעה, לפסוק הלכה וכל כיוצא ב.
8. כל הדברים הנכונים הם של הקב"ה, וכל הפעויות הן שלי.

הסכמות

- **הרב יצחק גינזבורג:**
  - שמח לראות את הספר. יש לפעול מתוך רוח של תורה.
  - מכון את ארבעת הפעמים של הכלל **ליכא מידי** [יוסבר בהמשך] כנגד ארבעת אותיות ה'.
  - מדגיש את הבדלת ישראל מהעמים.
- **הרב יעקב יוסף:**
  - לרבים מבני ישראל חסר הידע ההלכתי בתחומים אלו ולכן הספר תורם תרומה חשובה.
- **הרב זלמן נחמיה גולדברג:**
  - משבח את מעלת הכותבים ומברך אותם על הוצאת הספר ומקווה לכרכים נוספים בהמשך.
- **הרב דב ליאור:**
  - חושב שאין עוד חיבור כזה שאוסף את כל החומר למקום אחד.
  - משבח את הספר וחושב שהוא ראוי לעלות של שולחנות הפוסקים הגדולים, כדי להראות כיצד התורה מדריכה את האדם הן בחיים האזרחיים והן בשעת מלחמה.

הקדמה

- יש להכניס את הרצונות התקיפים לתוך כלים מתוקנים של המציאות.
- הכותבים עוסקים בבירור התוכן שבין ישראל לעמים כבר שנים רבות במכון התורני, ומזמינים את הקוראים לקרוא ולהגיב.
- רשימת תודות.

פרק ראשון – איסור הריגת גוי

א. שפיכות דמים בין גויים

1. אחת משבע המצוות היא האיסור לשפוך דם.

ב. 'לא תרצח'

1. המצווה 'לא תרצח' מתייחסת אך ורק ליהודי שהורג יהודי, ולא ליהודי שהורג גוי או לגוי שהורג גוי.
2. את האיסור לרצוח גויים [שהנו חמור כאיסור תורה לכל דבר] לומדים מפסוק אחר מספר בראשית.
3. בהערות השוליים מאריכים המחברים לגבי ההבדל בין ישראל לגויים בקבלת עול המצוות, ומסבירים לפי הגמרא שמשום דחיית מצוות בני נח ע"י הגויים נשתנו גם דיני הממונות שלהם.

ג. העונש

1. יהודי ההורג גוי אינו חייב במיתת בית-דין. גם אם הגוי הנו 'גר תושב'.
2. [גר תושב: גוי שקיבל עליו שבע מצוות בני נח, אבל לא התגייר לגמרי והוא איננו יהודי. זה המעשה המצופה מכלל הגויים, ולא שיתגיירו. עליו לקבל את שבע המצוות בפני בית-דין מ ישראל, ואז הוא נחשב ל'חסידי אומות העולם'].
3. [שבע מצוות בני נח:
  - א. איסור שפיכות דמים.
  - ב. איסור גזל.
  - ג. איסורי עריות.
  - ד. איסור אכילת אבר מן החי.
  - ה. איסור עבודה זרה.
  - ו. איסור לברך (לקלל ח"ו) את השם.
  - ז. חובה להקים בתי-דין ולנהל חברה על-פיהם].
4. יש הבדל בין גר תושב לעבד כנעני שנחשב ליותר חלק מעם ישראל ואפילו חייב בחלק מהמצוות.
5. בכל מקרה מי שהרג גוי חייב בדיני שמים והדבר אסור.

ד. דברי הרמב"ם בהלכות עבודה זרה

1. ישנן שלוש דרגות של גויים:
  - א. גר תושב – מצוה להחיותו ובודאי שאסור להרגו.
  - ב. גוי שאינו עושה עמנו מלחמה – אסור להצילו ממיתה ואסור להרגו.
  - ג. גוי שעושה עמנו מלחמה.
2. עמ' כב הערה יד: מובאת המחלוקת האם יש להחיות גר תושב שאיננו גמור, כלומר שלא קיבל את מעמדו בזמן שהיובל נהוג (תנאי לקבלת המעמד), ויש אומרים שכן ויש אומרים שלא.
3. כעת צריך לברר מה המקור לאיסור הריגת גוי שאיננו גר תושב.

ה. גדר האיסור

1. אנו מוזהרים על שפיכות דמים של גויים לפני מתן תורה ואחריו. כלומר, אסור ליהודי להרוג גוי אחרי מתן תורה, כמו שאסור היה לגוי להרוג גוי לפני מתן תורה.
2. 'גוי חייב מיתה על הריגת גוי, אבל יהודי אינו נהרג על זה'. זאת משום שיהודי חייב בתרי"ג מצוות וכדי להרוג אותו צריך מעשה חמור במיוחד.
3. שוב חוזרת המסקנה: 'יהודי שהורג גוי אינו חייב מיתה בידי אדם ו"דינו מסור לשמים"'.
4. 'לא תרצח' הנו איסור מיוחד שנוסף ליהודים, הוא לא מבטל את האיסור 'שופך דם האדם באדם ישפך'.

ו. 'ליכא מידי שלישראל שרי ולגוי אסור'

1. משמעות המשפט היא שאין לומר שיהיה משהו שיהיה מותר לישראל ואסור לגוי [כלומר לא יתכן שהתורה תקל עם יהודים ותחמיר עם גויים, אם כי ההיפך אפשרי וקורה במקומות רבים].
2. כלומר: גם יהודים חייבים בקיום שבע מצוות בני נח.
3. שבע המצוות הן התחלת התורה, ומשה הוסיף עליהן בהשלמת קבלת התורה אבל מבלי לבטל את המצוות שהיו בהתחלה [ראו בנספח לפרק הרביעי דיון מפורט בעניין].

ז. שיקולים נוספים

1. האיסור להרוג גוי הנו חמור גם משום **חילול השם** שבדבר, כלומר משום שרצח של גוי בידי יהודי עשוי לצייר את היהודי כפחות מוסרי למשל וכך לגרום לגויים לחשוב שהתורה עצמה, או אפילו ה' יתברך עצמו חלילה, אינם מוסריים.
2. **מפני דרכי שלום**: יש להחמיר באיסור הריגת גוי בשל החשש ליצירת איבה בין הגויים ליהודים ובכדי ליצור שלום.
3. הכותבים מדגישים: 'ודאי שבסוגיית הריגת גוי חייבים להתחשב גם בטעמים אלו בהתאם למציאות'.

נספח א' – 'ליכא מידי שלישראל שרי ולגוי אסור'

- בנספח זה מסבירים הכותבים לעומק רב את העיקרון לפיו לא יתכן שיהיה משהו שמותר לישראל ואסור לגוי.
- עמ' כח: הגמרא מסנהדרין (נט ע"א) העוסקת בשאלה באילו מצוות מחוייבים יהודים ובאילו גויים, לפני ואחרי מתן תורה.
- כט: שני מקורות נוספים לסברה לפיה לא יתכן שמהשה יהיה מותר לישראל ואסור לגוי. המקור הראשון עוסק באילן שנעבד עבודה זרה, והשני עוסק בביאה על אשה שלא כדרכה, האם הדבר מותר או אסור.
- ל: מקור רביעי ממסכת חולין (לג ע"א) העוסק בהלכות שחיטה וכשרות הבשר, ויש דעה שאומרת שסוג מסויים של בשר מותר לישראל ואסור לגוי. אך להלכה דעה זו נדחת ושוב אין כאן מקרה בו משהו מותר לישראל ואסור לגוי.
- לא: מובא מקור מסנהדרין (עב ע"ב) לפיו עולה בבירור שהתורה לא פטרה את היהודים מדיני הנפשות המחייבים את הגויים אחרי מתן תורה, אלא רק החמירה עליהם עוד יותר במקרים מסויימים. כך גם לגבי האיסור להתאבד, שתקף לגויים ויהודים כאחד.
- לב: פסיקת הרמב"ם לפיה 'הפסוקים האוסרים רציחה בבני נח נכונים גם אצל ישראל'.
- לג: מקום נוסף בו למדים איסור לבני ישראל ממה שאסור לבני נח הנו בדין הריגת עובר.
- בסוף העמוד כתוב שישנם עוד מקורות רבים בספרות ההלכה המסתמכים על הכלל הזה.
- לד: כעת מובאים מקרים בהם הכלל 'ליכא מידי' איננו נכון באופן מוחלט:
  - לא כל דבר שאסור לגוי אסור אוטומטית גם לישראל, וכאן המקור עוסק באבר מן החי (ספרי על דברים יב:כג). אבל בפועל האיסור זהה אלא שעבור ישראל למדים אותו מפסוק אחר בתורה [בדומה לאיסור רציחה שעבור יהודים נלמד מפסוק אחר אבל הוא לא פוטר אותם מאיסורי הגויים].

- לה: 'אם התורה כתבה במפורש שאנחנו צריכים לעשות משהו שהגויים אסורים לעשותו הרי שיש כאן דבר שמותר לישראל ואסור לגויים'. הדוגמה המובהקת לדבר הנה שמירת שבת, שהנה חיוב על ישראל ואיסור על גויים (גוי ששבת חייב, סנהדרין נח ע"ב).
- נסכם ונאמר שהכלל 'ליכא מידי' נכון באפן כללי אך יש לו כמה חריגים ספורים.
- לסיכום: 'ועל כל פנים לא מצאנו מקור בהלכה לכך שאין איסור מהתורה להרוג גוי (שאינו עובר על שבע מצוות)'.

נספח ב' – הסברא ב'ליכא מידי'

- נספח זה בא לתת ביאור פנימי (כלומר, על דרך החסידות והקבלה).
- עמ' מ: הסברא שמה שאסור לגויים אסור גם לישראל איננה מובנת מאליה כלל שכן ישראל נשתנו באופן מהותי מהגויים לאחר שקיבלו את התורה. כמו כן על ישראל לעסוק בעבודת הבירורים ולכן נדרש שיהיו להם פחות איסורים.
- הערת שוליים מז: בתלמוד הירושלמי לא נמצאת סברת 'ליכא מידי' אך ישנו דיוק ופלפול בעניין ויכול להיות שהירושלמי כן מקבל את הסברא הזו.
- מא: יש דברים שהנם מצווה על ישראל ואסורים לגוי, כגון שמירת שבת.
- על היהודי לדעת את ה' בכל דרכיו, ואם הוא עושה משהו לשם שמים אז אפילו אם זה אסור לבן נח אזי אצל היהודי זו מצוה.
- מב: להלן ינתנו שלושה הסברים לסברה זו בהקבלה ל'הכנעה', הבדלה, המתקה' – [שלישיית מושגים מתורת הבעש"ט ש'הוחייתה' ע"י הרב גינזבורג ומשמשת מודל להתבוננות כללית ופרטית כמעט בכל תהליך במציאות, בעיקר בתהליכים נפשיים אבל לא רק (כמו במקרה שלפנינו)]:

○ הסבר ראשון:

- לא יצאנו לגמרי מכלל היותנו גויים, שכן עדיין לא כל מה שאנחנו עושים הנו מצווה אלא יש לנו גם 'דברי רשות' שאינם אסורים אבל שייכים ל'קליפת נגה' שעדיין זקוקה לבירורים.
- מג: בחטאינו, ובכך שאנחנו מתייחסים ברצינות גם לעולם שמנותק מהקב"ה, אנחנו נותנים כח וחיות לעולם הקליפות ולכם גם בנו דבוק שמץ של 'גויות', כי איננו מתאמצים לתקן את הגויים שאינם מחוברים לקדושה.
- מד: זו הבנה של 'הכנעה' שכן אנחנו נאלצים להודות שעדיין רוב העולם נשאר רע ולא הצלחנו לשנות את זה.

○ הסבר שני:

- חילול השם. אנחנו משנים כמה דברים מהתורה כדי שהם יתקבלו על-ידי הגויים. ומובאות מספר דוגמאות לדבר מדיני ממונות.
- מה: אנחנו מבינים שמה שאסור לגויים לא אסור ליהודים כי הם שונים, אבל מאחר והעולם הגויי לא מבין את זה 'נוצר חילול השם [מכיוון] שנראה כאילו כאילו בגלל שאנחנו קרובים לה' – לא איכפת לנו מקלקול והשחתת העולם'.
- זהו הסבר של 'הבדלה', שכן הוא מכיר בכך שבאמת אין קשר בין היהודים לגויים, אבל דווקא בגלל המרחק מהם עלינו להחמיר על עצמנו בכמה דברים כדי שהם לא יתפסו את התורה שלא כהלכה, ואנחנו רגישים לכך שה' לא יחולל על ידינו.

○ הסבר שלישי:

- אנחנו אסורים באיסורי הגויים כדי ליצור חיבור בינינו לבינם.
- מצד עצמנו אנחנו מובדלים מהגויים, אבל מאחר ואנחנו מצווים על תיקון העולם כולו ולהיות אור לגויים עלינו להישאר גם מחוברים אליו.
- זהו הסבר של 'המתקה' כי הוא מכיר בייחודיות ישראל (שלילת ההסבר הראשון), לא מתחשב ב'מה יגידו הגויים' (שלילת ההסבר השני) ובוחר בהטלת איסורי הגויים על היהודים מתוך בחירה חופשית כדי לעסוק בבירור העולם הגויי ובתיקונו.

- **נפקא מינה:** לדיון זה יש משמעות מבחינת שאלת הענישה של יהודי שעבר על הכלל 'ליכא מידי'. גם כאן העונש מתחלק לפי שלושת המדרגות שהוסברו לעיל, ובעמ' מז יש גם הקבלה לשלושת המצבים של עם ישראל:

- **הכנעה - גלות** : היהודי נענש כי הוא בכל-זאת דבוק בגויות אלא שהוא מרשה לעצמו לעבור על מה שאסור לגויים.
- **הבדלה – תחילת הגאולה** : היהודי נענש מכיוון שהוא חילל את השם.
- **המתקה – גאולה שלמה והפצת דבר ה' בעולם** : היהודי נענש משום שהוא ביטל מצוות עשה לתיקון העולם.

פרק שני – הריגת גוי שעובר על שבע מצוות

א. גוי נהרג בעד אחד ובדיין אחד

1. מספיק עד אחד ודיין אחד כדי להרוג גוי על עבירה שביצע, והוא נהרג בסיף (בחרב).

ב. עד נעשה דיין

1. אצל בני נח העד עצמו יכול להיעשות לדיין, להכריע את הדין ולהרוג את הפושע.
  2. הרמב"ם מסביר ששמעון ולוי הרגו את אנשי שכם משום שהם עברו על מצוות דינים.
  3. אצל הגויים אין הגבלה לעריכת דין בלילה כמו אצל יהודים, וגם אין צורך בשלושה דיינים או בדיינים מומחים.
  4. אצל ישראל יש חיוב להביא את הפושע למשפט בפני דיינים, להפך בזכותו והעדים עצמם לא יכולים להיות הדיינים.
  5. עמי' נג הערה ח: אכן מצב זה קשה, שכן לדברי ה'מחנה חיים' יכול להיות מצב בו כל אחד הורג את חבירו וטוען שזה משום שהוא ראה אותו מבצע עבירה. אך משיבים המחברים:
- א. אם מדובר במדינה שפרוצה בעבירות אז מה זה משנה, הרי ממילא הם לא ישמעו לנו אם לרצוח אחד את השני או לא ומתי.
- ב. אם מדובר במדינה ששומרת שבע מצוות בני נח אז למה שהם ירצחו לחינם, הרי הם שומרים שבע מצוות.
- ג. אבל, גם במדינה מתוקנת יתכנו רוצחים ואז: 'במצב מתוקן המלכות יכולה לקבוע שלא דנים לבד אלא דנים על פי בתי הדינים המתוקנים שקיימים ואז מי שדן שלא על פי בתי הדינים הללו – יכולה המלכות להרגו'.
- ד. [כלומר, ניתן להפקיע את המצב שנוצר לכתחילה ולאסור על 'עד נעשה דיין', וכך אכן נעשה במדינות העולם כיום. ההבדל היחידי הוא שאצל ישראל גם לכתחילה אסור לנהוג במצב הכאוטי הנ"ל, ויש להקים בתי-דינים, אבל בפועל המצב הזה בשני המקומות אלא שמערכות המשפט שונות ולגויים יש חופש רב יותר בעיצוב מערכת המשפט שלהם].

ג. לא מעלין ולא מורידין

1. **איסור העלאה** : אסור לרפא או להציל גויים, ובהמשך יוסבר באיזה סוג של גויים מדובר.
2. **איסור הורדה** : אסור להרוג במכוון גויים.
3. [הכוונה הנה לגויים שאינם שומרים שבע מצוות בני נח ולכן איננו מחוייבים להחיותם, אבל נראה שגם אסור לנו להורגם (ראו הקושיה בסעיף הבא). לגבי גויים ששומרים שבע מצוות ('גר תושב') כבר הובהר שאסור להורגם ומצווה להחיותם (ראו סעיף ד' בפרק הקודם, עמ' כב)].

ד. הקושיא

1. מדוע אסור להרוג גוי שאיננו שומר שבע מצוות (איסור הורדה) אם ראינו לעיל שכל מי שרואה גוי שעובר על שבע מצוות יכול לדון אותו ולהרגו?
2. להלן יובאו ארבעה תירוצים לקושיא זו מהראשונים.

ה. שיטת הרמב"ן

1. אם אכן מדובר בגוי שאנחנו יודעים שהוא עובר על שבע מצוות אזי אכן מותר לדון ולהרוג אותו.
2. אך סתם גוי שאיננו מכירים אותו, אי-אפשר להחליט שהוא אכן עובר על שבע מצוות ואוסר לדון אותו להרגו.

ו. שיטת הריטב"א

1. בעיקרון מותר להרוג גוי שאיננו שומר שבע מצוות, אבל בפועל משום שהדבר יצור איבה בין הגויים ליהודים אסור לעשות זאת.
2. על-פי הברייתא במסכת עבודה זרה (כו ע"א) שעליה מסתמך הריטב"א עולה כך:
  - א. כשאין איבה – מותר וגם צריך להרוג גויים שאינם שומרים שבע מצוות.
  - ב. כשיש איבה – אסור להרוג בידיים אבל נמנעים מהצלה כדי שיהרג הגוי כי אפשר לתרץ את מותו להימנע מאיבה.
3. החזון אי"ש מקשה כאן על הריטב"א משום שלדבריו יוצא שאין הבדל בין מינים לגויים, ואם כך מדוע הברייתא מחלקת ביניהם?
4. התירוץ של המחברים הוא שלברייתא היה חשוב להדגיש את הצורך והמצווה להרוג מינים, בניגוד לגויים שעוברים על שבע מצוות שאיננו מצווים להורג אותם (לפחות כל עוד הם לא תחת ידינו).

ז. שיטת רבינו יונה (והט"ז)

1. אמנם מהתורה מותר לדון ולהרוג גוי שעובר על שבע מצוות, אבל מדרבנן אסור לעשות זאת ולכן נפסק ש"לא מורידין".
2. עמ' סב הערה כז: לדעת המחברים האיסור הנ"ל מדרבנן תקף רק במצב בו אין דינו תקיפה על הגויים והריגתם תוביל לאיבה ולא תועיל.

ח. מחלוקת הב"ח והט"ז

1. הט"ז מסכים בתחילת דבריו עם רבינו יונה, אבל לאחר מכן מחדש שמכיוון שזהו איסור דרבנן אזי הוא חל רק על הריגה ישירה ולא על מניעת הצלה.
2. בכך הוא חולק על הב"ח (חמיו) שכתב שגם 'סיבוב מיתה' כגון על-ידי נטילת הסולם מבור שנפל לתוכו גוי הנו אסור משום שזה נחשב כאילו המיתו בידיים.

ט. סיכום ביניים

לא מורידין	נהרג בעד אחד ובדיין אחד	רמב"ן (וש"ך)
בסתם, כאשר לא ראינו אותו עובר עבירה	כשיודעים שעבר עבירה	
במקום איבה	לא במקום איבה	ריטב"א
אסור מדרבנן (כנראה משום איבה)	היתר מן התורה	רבינו יונה (וט"ז)

י. דברי הרמב"ם והבית יוסף

1. לפי הרמב"ם אסור להרוג גוי שעובד עבודה זרה, מכיוון שאיננו במלחמה איתנו. אבל גם אסור להצילו אם הוא טובע בנהר וכדומה.
2. אבל מוסרי ישראל, עובדי עבודה זרה מישראל והמרעים לישראל מצווה לאבדם. אם יכול להורגם בידי יעשה זאת, ואם לא יסבב להם מיתה.
3. יש מחלוקת לאיזו מן השיטות דלעיל ניתן להתאים את דברי הרמב"ם מכיוון שהיא לא מסתדרת לגמרי עם אף-אחת מהן.
4. ה'בית יוסף' מבין שהרמב"ם מתכוון לכך שהמילים 'לא מורידין' משמעותן שאין חיוב להוריד, אבל יש רשות לדון גוי שעובר על שבע מצוות ולהרוג אותו.
5. אך תירוץ זה סותר את הגמרא מסנהדרין שהובאה לעיל לפיה 'לא מורידין' הנו איסור גמור ולא רשות. גם הרמב"ם פוסק שאסור להרוג בידיים את הגוי.

יא. ביאור דעת הבית-יוסף ודעימיה

1. נקדים ונאמר שישנו הבדל מהותי בין חיוב מיתה אצל יהודים לבין חיוב אצל גויים:
  - א. לגוי ניתנת האפשרות לחזור בתשובה על מעשיו ולקבל על עצמו שבע מצוות בני נח מעתה ואילך ובכך להינצל מעונש מוות.
  - ב. על יהודי מחמירים יותר ולאחר שביצע את המעשה תשובתו כבר איננה מועילה בדיני אדם [ואולי משום כך הפרודצורה לקביעת עונש מוות ליהודי הנה מסובכת וקשה יותר, מכיוון שאין ממנה דרך חזרה, ואילו אצל גוי תשובתו מצילה אותו].
2. בעמ' סט מובאות כמה הוכחות מן הכתובים לאמור לעיל לגבי קבלת מצוות מעתה ולהבא אצל גויים. עמוד לאחר מכן מובהר שגם בימינו אם הגוי קיבל על עצמו שבע מצוות אין להרוג אותו על מה שעבר עד כה, ואפילו אם חזר בתשובה רק בינו לבין עצמו ולא בפני בית-דין מישאל.
3. עמ' ע: 'עדיף שהגוי יחזור בתשובה, ולא שנהרג אותו. אם אנחנו מגיעים לגוי שאינו שומר שבע מצוות ויש אפשרות להסביר לו את חשיבות קיומן כך שהוא יחזור בתשובה – נעדיף לבחור בדרך הזו, ולא לדון ולהרוג אותו'.
4. עמ' ע הערה מב: זה חלק מהחיוב לקרוא לגויים לשלום לפני יציאה למלחמה נגדם.
5. גוי שעובר על שבע מצוות איננו 'בר קטלא', וגוי שהורג אותו איננו פטור.
6. אם ההריגה היתה לשם מצוות דינים אז היא מותרת בגוי שאינו שומר שבע מצוות בני נח, אבל אם היתה אפשרות כלשהי לתקן את הגוי ולהחזירו בתשובה אזי 'אין כאן קיום מצות דינים אלא הריגה והשחתת העולם, ואין היתר להריגה הזו'.
7. לכן במצב שאנו בגלות אין שום דין בהריגת גויים שעוברים על שבע מצוות.
8. לדוגמה מביאים עבד גוי עובד עבודה זרה שנקנה בשוק, וליהודי אסור ליהנות ממנו כי אסור ליהנות מעבודה זרה, אבל אסור לו להרוג אותו בגלל זה הרי גם כל הגוים שסביבו עובדים עבודה זרה.
9. עמ' עד: מיישבים את דברי הרמב"ם כך:
  - א. אין מצוה להרוג גוי אפילו אם ידוע שהוא עובר על שבע מצוות.
  - ב. אם ההורג הורג את הגוי העבריין בגלל עבירותיו הרי שהדבר איננו אסור (אבל גם לא מצוה).
  - ג. אם ההורג מתכוון סתם להשחתה וקלקול הרי זה אסור.
  - ד. ולכן אי-אפשר לומר ששפיכות דמים של ישראל כלפי גוי מותרת.
  - ה. במקום אחד אוסר הרמב"ם שפיכות דמים זו, ובמקום אחר הוא עושה חלוקה בין סוגי רשעים ואת חלקם מותר להרוג.

יב. אנשי שכם – דעת הרמב"ם

1. לדעת הרמב"ם אנשי שכם נתחייבו הריגה ע"י שמעון ולוי מכיוון שלא קיימו מצוות דינים ולא דנו את שכם בן חמור שגזל את דינה.
2. הרמב"ן מקשה ואומר שהרי אנשי שכם עברו עוד עבירות רבות אז למה להרוג אותם פתאום דווקא על העבירה הזו?
3. מכאן מדגישים המחברים שאסור להשתמש בהיתר להרוג גוי שעובר על שבע מצוות כדי להשיג רווח אישי, כגון להרוג גוי רשע ועשיר כדי לקחת את אחוזתו. הדבר מותר רק במסגרת קיום מצוות דינים כנגד הרשעים.
4. עמ' עח: כאשר גוי עובר עבירה שקרובה אלינו עלינו לדון אותו אחרת זה יתפרש כהסכמה למעשיו. אך על עבירות רחוקות איננו רודפים אחרי הגויים.

יג. אנשי שכם – דעת הרמב"ן

1. יש קושי בדברי הרמב"ן שהר"ן מסביר אותו כך: 'מותר היה לבני יעקב להרוג את אנשי שכם על היותם רשעים שעוברים על שבע המצוות. יעקב חשב שאף על פי שהדבר מותר – אין לעשות אותו, כי אין בכוחם של בני יעקב המועטים להתמודד עם התוצאות של המעשה שיקוממו עליהם את כל יושבי הארץ'.
2. כלומר, מותר לפגוע בכל גוי שעובר על שבע המצוות אם יש צורך בכך לישראל.

3. אך גם כאן אם קיים סיכוי שהגוי יחזור בתשובה ויקבל על עצמו שבע מצוות בני נח אין להרוג אותו, ועל כך כעס יעקב על בניו בסוף ימיו שכן היה סבור שאנשי שכס באמת התכוונו לעשות תשובה על מעשיהם.
4. כמו-כן שוב חוזרת הנקודה לפיה במקרה בו גוי מסויים איננו מפריע לקיום המצוות ואנחנו רוצים להרוג אותו לצורך טובה אישית כלשהי הדבר אסור.
5. סיכום הדעות :

בעל הדעה	מדוע נהרגו אנשי שכס?
רמב"ם	הם נידונו על עבירות שנוגעות לבני יעקב
רמב"ן	הם נידונו על מעשיהם כי כדי לתקן עדיף שלא לצפות שיחזרו בתשובה
לפי האפשרות הנוספת	הם חייבי מיתה בגלל עבירותיהם, ומותר להרוג גויים כאלו בכל צורך שמתעורר (מכיוון שמן הסתם הם לא יחזרו בתשובה)

יד. הריגת מי שחזר בתשובה

1. הסברנו שלגוי אין חיוב מיתה מוחלט על עבירותיו [בשונה מיהודי] והוא יכול לחזור בתשובה ולהינצל מהעונש.
2. לפי הרמב"ן יעקב כעס על שמעון ולוי גם בסוף ימיו מכיוון שהיה סיכוי שאנשי שכס התכוונו באמת ובתמים לשמור את שבע המצוות מעתה ואילך ועדיף היה לאפשר להם זאת במקום להרוג אותם: 'נראה שאין מי שיחלוק על כך שאם אפשר לנקוט בדרך הזו – היא עדיפה'.

טו. מלכות גויים מתוקנת

1. כאשר יש מדינה סביר מאוד שהיא תקים מערכת מסודרת לדון ומשפט ותשלול מהיחידים את הרשות לדון ולבצע עונשים בעצמם.
2. היהודים אחראים לקיום בתי-דינים לגרים תושבים בתחומם.
3. קיום מערכת המשפט בה ליצור גם את האפשרות לדון בסיכוי שהעברין יחזור בתשובה.
4. קיום מצוות הדינים ע"י היחיד במצב זו הנו ע"י העברתו את העברין למערכת המשפט.
5. עמ' פג הערה סו: לפי הט"ז מצוות הדינים לא תתקיים כראוי אם היא תהיה בידי יחידים בזמן הזה.
6. סיכום :

המקרה	רמב"ם	רמב"ן	רמב"ן
לדון כדי לתקן	מותר	מותר	מותר
לדון כהתמודדות עם רשע	אסור	מותר	מותר
לדון כדי להרוויח דברים אחרים	אסור	אסור	מותר
לדון חוזר בתשובה\ לדון כשיש מלכות	אסור	אסור	אסור

טז. דברי הכנסת הגדולה

1. מובאת תשובה בשם ספר 'שיירי כנסת הגדולה' הדנה בשאלה של רופאים המטפלים בישמעאלים:
  - א. האם צריך לתת להם תרופות לא מועילות?
  - ב. לטפל בהם כרגיל?
  - ג. או למנוע מהם תרופות מועילות?
2. מובאות השיטות השונות ונפסק לבסוף ש'שב ואל תעשה עדיף', כלומר בגלל מורכבות המצב ושונות הדעות עדיף לנהוג כרגיל ואפילו לא למנוע מהם תרופות המועילות.

3. לבסוף נידונה האפשרות של גוי המיצר לישראל, ואז לפי הבית יוסף מותר לדון ולהרוג אותו.
4. לפי הט"ז רבנן אסרו עלינו לדון גויים ולכן אסור לדון ולהרוג אותו.

נספח – דברי החזון איש

- עמ' פו : נספח זה מביא נקודות עיקריות בדברי החזון איש לגבי הדברים שנאמרו בגוף הפרק.
- מאחר והעולם כולו פרוץ בשמירה על שבע המצוות אין לנו חיוב לדון את הגויים בזמן הזה, ואפילו לא למסור למלכות גוי שראינו שעובר עבירה שגם המלכות מענישה בגינה.
- אלא אם כן כבר גדרו עצמם הגויים מאותה עבירה [למשל אם ראינו מישהו רוצח במדינה שידוע שמענישה על רצח].
- בכדי שישראל ידון גוי יש צורך גם כן בשני עדים מישראל.
- ממשיך את הקושיה על הריטב"א ששואלת מה ההבדל לשיטתו בין גויים למינים.
- לדעת המחברים החזון איש סבור שיש איסור דרבנן בעשיית דין בגויים. האיסור תקף גם כלפי גויים ולכן יש בעיה במתן עדות בבית-דין של גויים כנגד גוי שחשוד בביצוע עבירה.
- במקום אחד יוצא מדברי החזון איש שהאיסור להרוג גוי ללא שני עדים הנו מדאורייתא, ואילו במקום אחר הוא מסתמך על הט"ז שלפיו איסור זה הנו רק מדרבנן – ומכאן שיש סתירה בדבריו.
- דברי החזון איש סותרים דברי ראשונים ואחרונים רבים, ולא ברור מדוע הוא העדיף פירוש אחד על משנהו.

פרק שלישי – מסירות נפש על רציחה – בין בני נח

א. חיוב מסירות נפש על רציחה – בישראל ובגויים

1. יהודי מחוייב למסור את נפשו על שלוש עבירות חמורות: שפיכות דמים, גילוי עריות ועבודה זרה.
2. ליהודי אסור להרוג נפש מפני נפש, כלומר להרוג יהודי אחר כדי להציל את עצמו.
3. עמ' פט הערה א: המצוות ניתנו ליהודים לצורך התקשרות לקב"ה ואילו לגויים הן ניתנו לצורך ישובו של עולם.
4. לגבי גויים כולם מסכימים שאין הם מצויים למסור את נפשם על גילוי עריות ועבודה זרה (למרות שגם הם מצויים על כך), ואילו לגבי רציחה יש דעות (המחלוקת מובאת מה'פרשת דרכים'):
  - א. יש מי שאומר שמותר לגוי להרוג גוי אחר כדי להציל את עצמו פשוט משום שהם לא נצטוו באותו אופן כמו ישראל.
  - ב. יש מי שאומר שאסור לגוי להרוג גוי אחר כדי להציל את עצמו כי 'מי אמר שדמך אדום יותר מדם חברך?' (דעת המהר"ל).
5. עולה שאלה לגבי מקרה בו אומרים לגוי אחד שיהרוג גוי שני או שיהרגו אותו (את הגוי הראשון), האם הגוי הראשון צריך להיהרג ולא להרוג את חברו, או שמא מותר לו להורגו? לדעת המהר"ש יפה מותר.

ב. הריגת חוסם הצלה לפי המהר"ש יפה

1. לפי המהר"ש יפה יוצא שבזמן פיקוח נפש שום מצוה לא תקפה עבור הגוי ולכן מותר לו גם לרצוח [בשונה מיהודי שמחוייב במצוות באופן חמור יותר].
2. אין זה משנה אם הגוי המונע את הצלת הגוי הראשון נתון תחת אונס או רק במקרה חוסם את דרך ההצלה של הראשון - בכל מקרה מותר לראשון להרוג את השני.

ג. הירושלמי – ראייה לפרשת דרכים

1. לפי הירושלמי גוי שהרג גוי אחר באונס כדי להציל את עצמו לא רק שאינו פטור (כדעת המהר"ש) אלא חייב מיתה כמו כל רוצח.

2. לפי הירושלמי אסור לאדם אפילו לגנוב מצד שלישי שאיננו קשור לעניין כדי להציל את חייו.

ד. דחיית הראיה על פי הסבר 'מראה הפנים'

1. 'מראה הפנים' תמה כיצד הירושלמי אוסר על אדם לגזול כדי להציל את חייו, הרי זו אינה אחת משלושת העבירות שיש למסור את הנפש עבורן.
2. הוא מביא ראיה נוספת למסירות נפש על ממון ממסכת כתובת (יט ע"א).
3. להלכה נפסק שאין למסור את הנפש עבור ממון.
4. סברת רב חסדא, הטוען שיש למסור נפש גם על ממון, מוסברת ע"י הכותבים בכך שההיתר לעבור עבירות בשביל להציל חיים נובע ממחילת הקב"ה על מצוותיו.
5. אבל הזולת איננו מחוייב למחול לי גם אם חיי עמדו בסכנה ולכן אין לי רשות מבחינתו לפגוע בממונו כדי להינצל.
6. מכאן יוצא שבחייב למסור את הנפש על שפיכות דמים נמצאת הן עבירה כלפי שמיא והן עבירה כלפי הזולת, שלא יהיה מוכן למות כדי שאני אחיה.
7. זו הסיבה שלגויים אסור לרצוח כדי להינצל, משום הפגיעה בזולת ולא משום חומרת האיסור מהתורה.
8. אבל לפי רבא, שדעתו נפסקה להלכה, לא ברור שיש איסור על גוי למסור נפשו כדי לא להרוג גוי אחר ולכן לא נסתרו דברי המהר"ש יפה.

ה. דחיית הראיה על פי חילוק בין ריפוי להצלה – האור שמח

1. הספר 'ארבעה טורי אבן' מוצא סתירה בדברי הרמב"ם:
  - א. מצד אחד מי שלא מסר את נפשו על אחת משלושת המצוות החמורות לא נענש על העבירה למרות שהדבר אסור.
  - ב. במקום אחר נאמר שמי שהתרפא באמצעות מעבר על אחת משלושת המצוות הנ"ל נענש ע"י בית-הדין.
2. ה'אור שמח' מיישב את הקושיה על-ידי יצירת חילוק בין 'הציל את עצמו' לבין 'נתרפא':
  - א. ברפואה אי-אפשר לומר שהחולה נאנס לעבור על אחת המצוות כדי להתרפא ולכן ניתן להענישו, וכן יש לו טובת הנאה במעבר על המצווה.
  - ב. בהצלה ממוות המעבר על המצוות נכפה על האדם ולכן אין מענישים אותו, שכן הוא עצמו בכלל לא רצה להיכנס למצב הזה ואין לו רווח ממנו.
3. יוצא שהרמב"ם סבור שאסור להתרפא בדם של מישהו אחר, בין אצל גוי בין אצל ישראל.
4. דברי המהר"ש יפה מוסברים כך שהוא מסכים שאין להרוג גוי אחר כדי להינצל, אבל זה נכון רק במקרה של ריפוי.

ו. טבלת סיכום

מהר"ש יפה	חוסס דרך הצלה	'הרוג את פלוני או שאהרוג אותך'	להתרפא באחר
מותר	מותר	מותר	מותר
אור שמח	מותר	מותר	אסור
פרשת דרכים	(יתבאר בהמשך)	אסור	אסור

ז. סיעה

1. כאן דנים בסוגיה של קבוצת בני-אדם ('סיעה') שדורשים ממנה לבחוד אחד מתוכה שיהרג או שכולם יהרגו.
2. הירושלמי מחלק בין מקרה זה לבין מקרה בו נאמר לקבוצה למסור מישהו ספציפי, ואז מותר למסור אותו כדי להציל את כולם.
3. אך חולקים ושואלים האם מותר למסור את אותו אחד ספציפי או רק אם היה רשע וחייב מיתה ממילא.

ח. הבדל בין ישראל לגויים – סברא מול מצות מסירות נפש

1. לפי המהר"ש יפה ברור שמותר למסור גוי אחד להריגה כדי להציל את כולם (הוא הרי מתיר גם לגוי אחד להרוג את חברו כדי להציל את עצמו).
2. אם 'יחדו אחד' - כלומר דורשים להרוג מישהו ספציפי מהקבוצה – בגויים ודאי שמותר להורגו ואצל יהודים יש המחמירים יותר ויש מחלוקת בעניין.
3. כאשר לא יחדו אחד אזי תקף הטיעון: 'מאי חזית דדמא דידך סומק טפי?' – למה למסור דווקא אותי ולא אותך כדי להציל את כל הקבוצה?
א. לפי ה'כסף משנה' במקרה זה אכן אסור למסור.
ב. לפי ה'מנחת חינוך' במקרה זה מותר למסור אצל גויים כי אין אצלם חומרת איסור רציחה כמו אצל יהודים, וממילא אם יהרגו כולם כי לא מסרו אחד מהם אז גם ההוא שאמור היה להימסר יהרג.

ט. גורל

1. מי שאומר שמותר למסור כשייחדו אדם אחד מהקבוצה למיתה יתיר למסור גם אחד לפי הגרלה כאשר לא ייחדו האנשים מישהו מסוים (לפי ה'תפארת משה').
2. במקרה בו הגויים נאלצים למסור מישהו הכי טוב שיבחרו אותו באמצעות הגרלה במקום שכולם ימותו.
3. עמ' קד הערה לא: האם מישהו אחד יכול לכפות על הקבוצה גורל או שהמצב הוא 'כל דאלים גברי'?

י. ההבדל בסברא בין ישראל לגויים

1. הסברא 'מאי חזית' שונה בין ישראל לגויים.
2. לפי רש"י ישראל מחוייבים באופן עקרוני למסור את נפשם על כל המצוות, אלא שמשום שהמצוות ניתנו כדי לחיות בהן ולא למות בהן מותר לעבור עליהן כדי להציל את הנפש. אבל במקרה של רצח כדי להציל נפש אחרת לא הרווחנו כלום ולכן זה אסור.
3. לעומת זאת, גויים אינם מצווים על קידוש ה' [אלא רק על האיסור לקלל את ה'] ולכן מותר להם לעבור עבירה כדי להציל את עצמם. האיסור על גוי אחד להרוג שני כדי להציל את עצמו הנו מ'סברא' שקשורה ליחסים ביניהם ולא למצוות (שבטלות אצל גויים במקרה של פיקוח נפש).
4. לכן יש מקרים בהם לגויים יהיה מותר להרוג גוי אחר כדי להינצל בעוד ליהודים זה יהיה אסור.

יא. נפקא מינה בין יהודים לגויים

1. **דוגמה:** ראובן פגע בשמעון ושמעון גוסס וזקוק להשתלת כבד, והוא מעוניין להרוג את ראובן ולקחת ממנו את הכבד כדי להציל את חייו. אצל יהודים הדבר אסור, ואילו אצל גוי הדבר יהיה מותר כי אצלם תקף רק הטיעון 'מאי חזית' ולא השאלה הכללית של חיי האומה.

יב. הצלה ממזיק – בממונות ובנפשות

1. את סברת 'מאי חזית' ניתן להחיל גם לדיני ממונות ולשאלול מדוע הממון שלך 'אדום יותר' מהממון של חברך?
2. כאשר האפשרות היא לקחת מממונו של פלוני או שממוני שלי יפגע – אסור לי לפגוע בממון הזולת.
3. אך במקרה בו ממון חברי מזיק לי מותר לי לפגוע בממונו והוא אינו יכול לשאול מדוע סברתי שהממון שלי 'שווה יותר' משלו, שכן אני אטען שהממון שלי קודם לשלו והממון ומדוע עלי להשלים עם הנזק שממונו גורם לי?
4. מובאת ראייה לעניין מדיני שור המזיק לשור של בעלים אחרים.

יג. המשמעות לענין דיני נפשות של גויים

1. אצל גויים קיימת הקבלה בין דיני ממונות לדיני נפשות – מותר לגוי לפגוע בממון ונפש של גוי אחר בטענת 'ממוני חיי קודמים'.
2. ליהודי אסור לעשות זאת כי אצלו יש איסור חמור יותר לעניין נטילת נפש.

3. אסור להרוג יהודי כדי להציל את עצמי גם במקרה של אונס, כאשר היהודי השני מסכן את חיי שלא מרצונו (כגון כאשר הוא נופל עלי בגלל שהסולם נשבר).

יד. המקשה לילד

1. לפי המשנה אם היולדת עומדת למות הורגים את העובר בבטנה כדי להצילה, אבל אם הוא כבר הוציא את ראשו (ולכן נחשב לאדם חי) אז לא הורגים אותו כי **לא דוחים נפש מפני נפש**.
2. המחברים שואלים שאלה מקבילה בדיני ממונות – פרה שמתקשה לילד וכדי להצילה יש להרוג את העובר. מותר במקרה זה להרוג את העובר, שהנו מזיק באונס.
3. ישנו מקרה בו שור אחד ניזוק משור אחר אבל אי-אפשר להחשיב את השור האחר כמזיק ולכן אסור להורגו, כגון במקרה בו השור הראשון נפל על השני וחונק אותו והשור השני פוגע בראשון כדי להינצל. אסור לפגוע בשני.
4. אך זה לא תקף בדיני נפשות אצל יהודים, ולכן לאשה אסור להרוג את העובר (שהוציא את ראשו) למרות שחייה קודמים כי 'יש חומרא בנפשות יותר מאשר בדיני ממונות רגילים'.
5. אצל גויים דין האשה המקשה לילד זהה לדין בממונות: 'מותר גם לגויה היולדת להרוג את העובר המסכן אותה בטענת "חיי קודמים" '.

טו. מחלוקת בבלי וירושלמי

1. כאן מחדשת הגמרא שישנו 'רודף מאונס', כגון התינוק שרודף את אמו ועשוי להמיתה אבל הוא לא עושה זאת מבחירה אלא מכורח המציאות.
2. הירושלמי חולק וטוען שבסוגיית היולדת המתקשה אי-אפשר לדעת מי רודף את מי כי גם התינוק נמצא בסכנת חיים.
3. אם רק צד אחד רודף את השני מותר להורגו כמו בדיני ממונות.
4. לגבי רודף באונס ישנה מחלוקת בין הבבלי לירושלמי:
א. **לפי הבבלי** אסור להרוג את הרודף מכיוון שיש חומרה באיסור רציחה.
ב. **לפי הירושלמי** מותר להרוג את הרודף (אלא שביולדת אי-אפשר לדעת מי רודף את מי).
5. אפשר לפרש גם שאין מחלוקת בכלל:
א. לפי האגרות משה גם הירושלמי מסכים שהתינוק הוא המזיק אלא שהוא מזיק באונס ובין יהודים אסור להרוג מזיק באונס ולכן זה נחשב כאילו לא יודעים מי הרודף.
ב. אין מחלוקת בין הבבלי לירושלמי לגבי האיסור להרוג רודף באונס, אלא כיצד להסתכל על המציאות של המקשה ללדת – לפי הירושלמי שניהם רודפים זה את זה ולפי הבבלי התינוק הוא הרודף.
ג. אפשרות נוספת היא שהבבלי מסכים עם הירושלמי ומתיר להרוג רודף באונס. אלא שביולדת 'רודפים מן השמים' ואי-אפשר לקבוע שהתינוק רודף. לפי אפשרות זו אין הבדל בין יהודים לבין דיני ממונות וגויים.

6. סיכום :

אפשרות ההסבר	מחלוקת בבלי וירושלמי (ההסבר הפשוט בגוף הפרק)	הירושלמי מודה לבבלי (הסבר 1)	יש מחלוקת רק בדיני ממונות (הסבר 2)	הבבלי מודה לירושלמי (הסבר 3)
הדין בעובר פרה (ובעובר גוי)	בבלי: מותר לבעל הפרה להזיק לעובר ירושלמי: אסור להתערב	מותר לבעל הפרה להזיק לעובר	בבלי: מותר לבעל הפרה להזיק לעובר ירושלמי: אסור להתערב	אסור להתערב
הדין בעובר ישראל	אסור לפגוע בעובר	אסור לפגוע בעובר	אסור לפגוע בעובר	אסור לפגוע בעובר
הדין בישראל הנופל מן הגג על חברו	בבלי: אסור לפגוע בו מותר לניזק לפגוע בו	אסור (אפילו) לניזק לפגוע בו	אסור (אפילו) לניזק לפגוע בו	מותר לניזק לפגוע בו
הדין בגוי הנופל מן הגג על חברו	מותר לנפגע לפגוע בנופל	מותר לנפגע לפגוע בנופל	מותר לנפגע לפגוע בנופל	מותר לנפגע לפגוע בנופל

טז. סיכום

	חוסם דרך הצלה מרוצח	מזיק באונס	'הרוג את פלוני או שאהרוג אותך'	להתרפא באחר
מהר"ש יפה (בפשות)	מותר	מותר	מותר	מותר
אור שמח (אולי מהר"ש יפה)	מותר	מותר	מותר	אסור
שיטת הפרשת דרכים	(מותר, יתבאר בהמשך)	מותר	אסור	אסור

יז. מזיק באונס בגרמא – חסימת דרך פרטית

1. מובאת סוגיה נוספת העוסקת בחפצים של אחד שהונחו בחצר של השני (במזיד או באונס, לא ברשות), והם מפריעים לבעל החצר לעשות את מלאכתו – מותר לו לפגוע בחפצים שהונחו ברשותו כדי לא להפסיד ממון בעצמו.
2. כלומר, מותר לפגוע במזיק באונס.

יח. חיוב תשלומים בפגיעה בחוסם דרך

1. אם אדם מציל את עצמו ממון חברו (כלומר, פוגע בממון השייך לאדם אחד כדי להינצל מסכנה, כגון מבעיר שדה כדי להרחיק אויב) – הוא חייב לשלם את הנזק.
2. עמ' קיט הערה נב: דנים במקרה בו אדם מציל אחרים ממון חברו ואז לכאורה הוא פטור מתשלום הנזק.
3. אילו לא היתה כאן סכנת נפשות ממילא אסור היה לפגוע בממון החוסם לכתחילה.

יט. החילוק בין מזיק לבין חוסם

1. הקושיה:
  - א. מצד אחד מותר להתגונן מפני ממון שמזיק אותי אפילו אם הוא מזיק באונס.
  - ב. מצד שני כאשר הממון חוסם את דרכי ואני מזיק לו כדי להינצל עלי לשלם את הנזק.
2. ההבדל בין המקרים הוא שבמקרה של הממון החוסם בעל הממון עושה משהו שמותר לו לעשות עם ממון, אלא שנוצר מצב בו הממון הזה מסכן משהו אחר,

ולכן הוא מזיק לממון כדי להינצל אבל מאחר ובעל הממון לא פשע חייב הניצול לשלם לו את הנזק שגרם.

3. אך במקרה של ממון שמזיק לממון אחר (כגון שור שתוקף שור אחר) עצם המעשה הנו אסור, כי אסור לשלוח שור שיפגע בשור אחר, ולכן בעל השור המותקף רשאי להרוג את השור התוקף וגם לא חייב לשלם את הנזק.

4. אם אנס מאיים לפגוע בממוני אם לא אפגע בממונו של חברי אסור לי לפגוע בממון החבר כדי להציל את עצמי [ולא ברור אם כך הדין הן בגויים והן בישראל, על כל פנים זה מקביל לדיני מסירות נפש בין יהודים].

כ. חיוב השבת אבידה בישראל ובגויים

1. נניח מקרה בו שמעון תפס שטח הפקר וכעת ראובן זקוק לשטח הזה כדי להציל את ממונו. אסור לראובן לפגוע בממונו של שמעון, כי הוא קנה את השטח קודם. אבל האם שמעון חייב להתאמץ כדי לסייע לראובן?

2. בין יהודים שמעון חייב להתאמץ בשביל ראובן מדין של השבת אבידה. אך אין חיוב להפסיד ממון כדי להשיב אבידה.

3. בגויים אין מצוות השבת אבידה. גוי יכול להישאר בשטח שתפס גם אם זה יפגע בגוי אחר, והוא יכול גם לדרוש תשלום תמורת השימוש בשטחו שיציל את הגוי השני.

4. לפי הדוגמה שבסוף הסימן עולה שמותר גם להשתמש בהפקר בכוונה תחילה כאשר ברור שזה יפגע בגוי אחר המנסה להציל ממון.

כא. חסימת דרך הצלה בממונות – בגלל אנס (בישראל)

1. אם רשע כלשהו כופה על שמעון לחסום את הדרך כדי שראובן לא יוכל להגיע לשדהו שנשרף, הדבר מותר (אצל הגויים).

כב. חסימת דרך הצלה – בנפשות בגויים

1. גויים אינם מחוייבים במצוה 'לא תעמוד על דם רעך', ולכן אם גוי רואה גוי אחר בסכנה הוא איננו חייב להצילו.

2. חוסם הדרך שפוגע בהצלה של אחר הנו 'מזיק ורוצח בגרמא'. הוא לא יכול לטעון 'מאי חזיתי' או 'חיי קודמים' כי באפשרותו לקום ולפנות את הדרך בקלות.

3. גם אצל גויים רוצח בגרמא חייב מיתה.

4. מותר לגוי הנמלט לרצוח את הגוי החוסם.

כג. חסימת דרך הצלה – בנפשות ביהודים

1. יהודי שרואה יהודי אחר בסכנת מוות ולא מציל אותו עובר על המצוה 'לא תעמוד על דם רעך', אבל הוא איננו בגדר רודף ואסור להורגו בשל כך.

2. זכויות ממוניות שלי אמנם קודמות לזכויות ממוניות של זולתי, אבל זכויות נפשיות של כל אחד קודמות לזכויות הממוניות של כל אחד אחר, ולכן מותר לפגוע בממון של הזולת כדי להציל את נפשי.

3. אם אדם זקוק לעבור בשטח של חברו כדי להציל את עצמו מותר לו לעשות זאת, ואסור לחבר לחסום אותו. אם הוא חוסם אותו יש לו דין של רודף ומותר להורגו.

4. לאחר מעשה על הנמלט לשלם לבעל השדה את הנזק שגרם לו במנוסתו.

5. סיכום:

המקרה	דיני רודף	הדין בגויים
'לא תעמוד על דם רעך' – הימנעות מלהציל	אין היתר להרוג מי שנמנע להציל	אינם חייבים ב'לא תעמוד על דם רעך'
קדימות של חיים לממונות – חסימת הדרך	מותר להרוג את חוסם הדרך	גם גויים אסורים לרדוף את חבריהם

כד. חסימת דרך הצלה – נפשות בנפשות – 'חיי קודמים'

1. במצב בו שני אנשים נתונים בסכנת חיים ורק אחד יכול להציל את עצמו באמצעות משהו שברשותו (כגון מימיה במדבר) הוא לא חייב להציל את חברו כי 'חייך קודמים לחיי חברך' (דברי רבי עקיבא).
2. גם במקרה של מים שהנם הפקר, לדוגמה, מותר לכל אחד מהשניים לתפוס ראשון את המים ובכך לגרום מיתה לחברו.

כה. חסימת דרך הצלה – נפשות בנפשות – נזק לאחר

1. האמור לעיל תקף רק במצב בו אתה מציל את עצמך ולא במצב בו אתה פוגע באחר.
2. לכן אסור לעכב את השני מלהגיע למקור ההצלה כדי שאני אגיע ראשון, שכן במקרה זה מדובר בהריגה ממש כדי להציל את עצמי.
3. עמי' קבח הערה סה: עיקרון זה תקף גם בדיני ממונות, שם אסור למשל להפנות את גובה המס למישהו אחר כדי שלא יקח ממני.

כו. חסימת דרך הצלה – במזיד

1. אם אדם אחד נתון בסכנת חיים וזקוק להצלה מסויימת, אסור לאדם שני שאיננו בסכנה למנוע ממנו את ההצלה שכן זו הריגה בגרמא.
2. על הריגה בגרמא אין חיוב מיתת בית-דין ליהודים מהתורה, אבל המלך או בית-הדין רשאים להעניש עליה כפי ראות עיניהם (ואפילו בעונש מוות).
3. גוי שרצח בגרמא חייב מיתה כמו כל רוצח אחר. כולל גוי החוסם את דרכו של חברו מלברוח מפני רוצח.
4. עמי' קל הערה סז: גוי ששלח שליח לרצוח גוי אחר לפי רוב הדעות חייב מיתה גם כן, אם כי הרמב"ם לא פסק כך בפירוש ויש לעיין בדבר.

כז. חסימת דרך הצלה – נפשות בנפשות באנס – ביהודים

1. כעת נדון במקרה בו רוצח מכריח אותי לחסום את דרכו של מישהו אחר או שהוא יהרוג אותי. מצב זה נקרא 'אונס' בהלכה.
2. לפי המנחת חינוך והחת"ם סופר האנוס צריך למסור את נפשו ולהיהרג ובלבד שלא יהרוג מישהו אחר, כי כאן הוא פוגע במישהו אחר ולא רק מציל את עצמו.
3. עמי' קלב הערה ע: לפי המאירי מניעת הצלה בדרך של 'שב ואל תעשה' מותרת, כגון כאשר מאיימים על אחד שלא יעלה את השני מן הבור, כאשר הוא נפל לבור מסיבה אחרת.
4. שניים שנמלטים מאותו רוצח – מותר לאחד להציל את עצמו והשני יהרג, כפי שראינו בסימן כג דלעיל.
5. עמי' קלג הערה עא: כאשר יש ספק האם הרוצח מתכוון לרצוח או שמא הוא אינו מודע לכך שהוא עלול לגרום לרצח – ביהודים יש לדון בעניין ובגויים הריגת הרוצח מותרת.
6. עמי' קלג הערה עב: אם מישהו נמלט מסכנה טבעית ובכך מונע הצלה מאדם שני הבורח מרוצח, הדבר מותר.

כח. חסימת דרך הצלה – נפשות בנפשות באנס – בגויים

1. 'לפי המהר"ש יפה לגויים מותר להרוג אחר בגרמא או בידיים כדי להינצל'.
2. לפי הפרשת דרכים: אסור לגוי להרוג אחר, אפילו בגרמא, כדי להינצל - כמו אצל יהודים.

כט. השוואת רציחה בגויים להשבת אבידה בישראל

1. ראינו שבדיני ממונות מותר לחסום את הדרך ולגרום נזק לאחר גם אם הדבר נובע מאונס, אך בדיני נפשות הדבר אסור ואני צריך למסור את נפשי כדי לא לגרום מוות לאחר גם אם נאנסתי לכך.
2. שואלים מדוע ישנו הבדל – לכאורה בממונות הולכים לפי האינטרס של האנוס שרוצה להציל את ממונו, ואילו בנפשות הולכים לפי האנס ולא מתחשבים ברצון האנוס להציל את עצמו?

3. תירוץ:

- א. הסיבה לאיסור גרימת נזק לאחר בדיני ממונות נובעת מדיני השבת אבידה, אך כאשר יש הפסד למשיב האבידה הוא פטור מהמצווה.
- ב. לעומת זאת, בדיני נפשות של גויים חוסם הדרך נחשב לרוצח ממש, ואיננו יכול לטעון שחיינו קודמים. 'עזרה לרוצח באמצעות חסימת דרך היא הצטרפות למעשה רציחה'.

4. סיכום:

המקרה	ממונות של ישראל	נפשות של גויים
חסימת דרך השני ללא סיבה	אסור, השבת אבידה	אסור, רציחה בגרמא
חסימת דרך השני בגלל הפסד ממון\נפשות	מותר, אבידתי קודמת	מותר, 'חיי קודמים'
חסימת דרך השני בגלל איום של אנס	מותר, ממוני קודם	אסור, עזרה לרוצח מוגדרת כרציחה, ואי-אפשר לומר 'חיי קודמים' כאשר משתתפים ברציחה

5. השוואת רציחה בגויים לרציחה בישראל

1. אצל יהודים – בכל מקרה בו לא 'נרוויח' נפש של ישראל עדיף לשבת ולא לעשות כלום, גם אם אני עצמי איהרג (כי איסור הרציחה נובע מאיסור איבוד נפש מ'ישראל').
2. אצל גויים – אם אחד נופל על אחר ומסכן אותו מותר לו למנוע את הנזק גם במחיר חיי השני (כי איסור הרציחה נובע מטענות שבין אדם לחברו: מה ראית שדמך אדום משלי?).
3. 'כאשר נוכחותו של יפת עוזרת לרוצח לרצוח את שם – מותר לשם להרוג את יפת ולהינצל' [בגויים].

6. בני ערובה לסוגיהם

1. בסעיף זה מובאות דוגמאות לבני ערובה, ונפרט בקצרה.
2. מותר לשם לירות לעבר רוצח המחזיק בן ערובה כ'מגן' אנושי ויורה לעבר שם, גם אם בן הערובה [החף מפשע] ייהרג.
3. חם יורה לעבר שם מתוך קהל גדול, מותר לשם לירות לתוך הקהל כדי להרוג את חם כי הם מסייעים לרוצח.
4. הרוצח מבקש מיפת להביא לו תיק עם רובה כדי להרוג את שם, אלא שיפת איננו יודע במה מדובר ומביא את התיק לתומו. מותר לשם להרוג את יפת כדי להציל את עצמו למרות שהאונס כאן נובע מחוסר-ידיעה.
5. עמי' קלח הערה עו: המקרה האחרון שונה ממקרה בו מדובר בסכנה טבעית ואדם שאיננו יודע שעמידתו במקום מסכנת את האחר, שם אסור להרוג אותו כדי להינצל.
6. סיכום:

הדעה	חוסם באונס דרך הצלה מרוצח (בין גויים)	מזיק באונס	'הרוג את פלוני או שאהרוג אותך' (בין גויים)	להתרפא באחר (בין גויים)
מהר"ש יפה (בפשטות)	מותר, אין מסירות נפש בגויים	מותר, אין מסירות נפש בגויים	מותר, אין מסירות נפש בגויים	מותר, אין מסירות נפש בגויים
אור שמח (אולי מהר"ש יפה)	מותר, אין מסירות נפש בגויים	מותר, אין מסירות נפש בגויים	מותר, אין מסירות נפש בגויים	אסור, יש בזה סברא לאסור
שיטת הפרשת	מותר, עוזר	מותר, מזיק	אסור, סברת	אסור, סברת

דרכים	לרצח אינו יכול לטעון 'מאי חזית'	אינו יכול לטעון 'מאי חזית'	'מאי חזית'	'מאי חזית'
-------	---------------------------------	----------------------------	------------	------------

לב. סיכום

1. מהר"ש יפה והפרשת דרכים: מותר לפגוע במי שהרוצחים נעזרים בהם כדי לרצח.
2. המהר"ש יפה מתיר לגוי להרוג גוי אחר כדי להינצל.
3. הפרשת דרכים אוסר להרוג גוי אחר כדי להינצל, אבל מותר להרוג את מי שעוזר לרצח.

נספח א' – החילוק בין הצלה לבין ריפוי בסוגיות השונות

• מבוא

- האור שמח מחלק בין מי שנתרפא בעבירה לבין מי שנאנס לעבור עבירה.

א. חיוב מסירות נפש על רציחה אצל גויים – לפי האור שמח

1. בסימן ה הסברנו שלפי האור שמח גויים חייבים למסור את הנפש כדי לא להרוג גוי אחר במקרה של ריפוי, אבל לא במקרה של הצלת עצמם.
2. 'ההיתר להרוג במקרה של הצלה נובע מזה שנוכחות הנהרג גורמת נזק'.
3. מותר לגוי להרוג גוי אחר כדי להציל את עצמו גם כשהחוסס עושה זאת באונס.

ב. ענישה למי שעבר על ג' עבירות באונס

1. הסתירה בדעת הרמב"ם:
  - א. מצד אחד מי שנתרפא בעוברו על ג' עבירות נענש.
  - ב. מצד שני מי שעבר על ג' עבירות בגלל ציווי של אנס שאיים להרוג אותו אינו חייב מיתה.
2. החילוק הוא שבמקרה הראשון העברין חפץ בעבירה, אחרת ימות, ובמקרה השני הוא איננו חפץ בה.
3. כך גם לגבי יהודי שהרג יהודי אחר שחסם באונס את דרכו להצלת נפשו. על-אף שהמעשה היה מותר ודאי שהיהודי הראשון היה מעדיף לכתחילה להינצל ללא צורך להרוג יהודי אחר.

ג. ברכה לאוכל באונס

1. מי שאכל באונס, אפילו אם האוכל טעים לו, איננו מברך. אך מי שאוכל לרפואה או מפני הסכנה חייב לברך.
2. הסוגיה מוסבת על הרצון לגבי המאכל:
  - א. היהודי רוצה שיהיה כאן מאכל לרפואה - ולכן עליו לברך.
  - ב. כאשר יש לסטים האונסים את היהודי לאכול הוא היה מעדיף שהמאכל כלל לא היה קיים – ולכן אסור לו לברך.
3. מקרה ביניים: יהודי מחזיק מאכל אסור עפ"י בכיסו, ולפתע מגיעים שוטרים שהדרך היחידה להינצל מהם הנה באכילת המאכל, למרות שהוא איננו רוצה לאכול אותו. גם במקרה זה אין מברכים שכן אין לאדם חפץ בקיום המאכל הזה.

ד. מכירה באונס

1. כאשר מישהו מכר חפץ כלשהו כתוצאה מאונס המכירה בטלה, אבל רק כאשר מדובר באונס שנגרם מגורם חיצוני ('אחרוני').
2. כאשר המוכר נאלץ למכור מפאת מצבו הכלכלי הדחוק, למשל, אין זה נחשב לאונס.
3. גם כאן מוסבת השאלה על רצון המוכר:
  - א. אם הוא לא רוצה שתהיה לו יכולת להעביר בעלות על החפץ (אונס ממש) – המכירה בטלה.

ב. אם הוא מעוניין שתהיה לו יכולת להעביר בעלות על החפץ (מכירה לצורך פרנסה) – המכירה תקפה.

ה. סיכום החילוק

הנושא	סברא לחילוק בין ריפוי להצלה	הדין בריפוי	הדין באונס	הדין במציאות אונסת
מסירות נפש על רציחה אצל גויים	האם האנוס מעוניין בקיומו של הנהרג	אסור	מותר	מותר
ענישת ישראל שעבר באונס	האם האנוס מעוניין בקיומה של העבירה	חייב	פטור	פטור
ברכה לאוכל באונס	האם האנוס מעוניין בקיומו של המאכל	מברך	לא מברך	לא מברך
מכירה באונס	האם האנוס מעוניין בקיומה של העברת בעלות	מכור	אינו מכור	אין מקרה כזה, כי העברת בעלות הנה עניין אנושי ותיתכן כאן רק כפייה אנושית ולא מהמציאות הטבעית (לפי הערה עט)

ו. מוסר ממון באונס

- לפי השולחן ערוך: אם מאיימים על משהו שיביא ממון השייך לחברו או שיהרג, מותר לו להביא את הממון של חברו כדי להציל את נפשו, אבל לאחר מכן הוא יצטרך לשלם את הנזק שנגרם לחברו.
- הש"ך חולק: כאשר האנס התכוון לממון מסויים והאנוס נאלץ לקחת אותו בגלל פיקוח נפש, אי-אפשר לחייב את האנוס.
- הדיון כאן איננו האם המעשה מותר, שכן לכל הדעות מותר משום ש'אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש'. השאלה הנה מי צריך לשאת בתוצאות לנזק הממוני שנגרם.
- לפי הש"ך כאשר האנס דורש ממון מסויים של אדם מסויים האנוס איננו על הלוקח אלא על מי שהדבר נלקח ממנו ולכן אין לחייב את האנוס. אין בדברי הש"ך כדי לרמוז לכך שמותר לעבור את עבירת האנוס.
- אך כפי שהוסבר בגוף הספר, כאשר הנמלט מזיק לממון של צד שלישי במנוסתו כדי להציל את עצמו – הדבר מותר לכתחילה אבל הנמלט חייב לשלם את הנזק לאחר מכן.
- בשונה מארבעת המקרים הקודמים, השאלה במקרה זה של 'מוסר מאונס' איננה האם האנוס מעוניין בקיום הממון, אלא על מי נופל האונס: על האנוס עצמו או על מי שהדבר נלקח ממנו.

ז. סיכום

הנושא	סברא לחילוק בין ריפוי להצלה	הדין בריפוי	הדין באונס	הדין במציאות אונסת
המקרים הראשונים	האם האנוס מעוניין במעשה	אסור לגוי להרוג אחר	מותר לגוי להרוג אחר כדי להינצל	מותר
		מי שעבר ונתרפא חייב	אנוס פטור מעונש	פטור
		מי שאוכל איסור לצורך ריפוי מברך	מי שנאנס לאכול אינו מברך	אינו מברך
לקיחת כסף באונס	על מי נפל האונס	חייב לשלם	פטור מלשלם	חייב לשלם

נספח ב' – הסבר דברי הרמ"א על חמור המקפץ בספינה

- עמ' קמח: לפי הגמרא (בבא קמא קטז ע"ב) אם באו גנבים לשיירה או במקרה של ספינה העומדת לטבוע בים משלמים את הכופר (או משליכים משא מהספינה) ביחס לממון ולא ביחס לנפשות.
- כלומר, כל אדם צריך לוותר על חלק יחסי זהה מממונו ולא על חלק קבוע [כמו 'מס יחסי' או 'פרוגרסיבי' לעומת 'מס גולגולת']. כך פסקו גם הרמב"ם והשולחן ערוך.
- בגמרא מובא מעשה של חמור שקיפץ בספינה וסיכן את כולה ואחד המלחים השליכו לים. רבה פוסק שהמלח פטור מתשלום הנזק כי החמור היה בגדר רודף.
- עמ' קמט: הבית יוסף מביא שמי שמחזיק בביתו כלב רע או דבר מזיק אחר שלפי הדין הוא עצמו חייב לסלקו, אם באו אחרים וסילקו את זה במקומו הם אינם חייבים לשלם לו פיצויים (ואפילו עשו מצווה).
- עמ' קנ: הרמ"א נשאל על כך, שכן במקרה של החמור בעל החמור לא ידע שמדובר בחמור 'אויב', ולכן הוא לא פשע לכתחילה ולכן הוא זכאי לפיצויים על-אף שהחמור סיכן את כל הנוסעים.
- הרמ"א דוחה את הטענה הזו ואומר כך:
  - במקרה של שור תם שהרג אדם, על-אף שבעליו לא היה חייב לשמור עליו באופן מיוחד אם בכל-זאת הוא הרג אדם השור יהרג, ולא מפצים את בעל השור על כך.
  - אך הרמ"א מוסיף גם הסתייגות: בספינה דין זה איננו נכון, אך לא מהטעם שציון השואל, אלא משום שבעל החמור לא שינה מהמנהג והכניס את החמור לספינה כמו כולם ולכן הוא איננו אשם במעשי החמור ויש לפצותו על זריקת החמור לנהר.
- קושיות המחברים על הרמ"א:
  - בתחילת התשובה כתב הרמ"א שגם כאשר הבעלים אינו אשם מותר להתגונן מפני נזקי שורו, וכיצד בחלק השני הוא כותב אחרת לכאורה?
  - ראינו שמשלמים לצורך הצלת הספינה לפי משא ולא לפי אדם, ואם החמור הוא המשא היחיד המזיק את הספינה ויש להיפטר ממנו אזי כל הנזק צריך ליפול על בעל החמור.
- עמ' קנא: ראשית כל נעמוד על ההבדל שבין השיירה לספינה:
  - בשיירה מותרים על רכוש לפי **השווי** [בעיני הגנבים מן הסתם, אבל בד"כ אין הבדל בינם לבין אנשי השיירה].
  - בספינה מותרים על רכוש לפי **משקל**, ויתכן בהחלט שהרכוש שאדם אחד יוותר עליו יהיה שווה פרוטות בעוד רכוש באותו משקל שאדם אחר יוותר עליו יהיה שווה הון תועפות [כגון 10 ק"ג חיטה אל מול 10 ק"ג יהלומים].
  - הבדל זה ניכר מפירוש רש"י לסוגיה, מדברי הרב משה מרטנבורק ומדברי מהרשד"ם.
- עמ' קנב: לכן מותר לזרוק לים משא שגורם נזק לספינה, בלי קשר לערכו הממוני עבור הבעלים ואף על-פי שהבעלים אנוס [הוא לא ידע שהחמור 'אויב' ומסוכן].
- אך הבנת הסוגיה לפי דיני נזיקין קשה בשל מספר סיבות:
  - הברייתא אומרת שהולכים לפי מנהג הספנים, והרי דבר זה איננו נהוג בדיני ממונות.
  - לפי הירושלמי חלוקת הנטל לפי משא תקפה גם במקרה שאיננו סכנת נפשות ממש, ומכאן יוצא 'שהחישוב לפי משאוי אינו קשור לדיני נזיקים – אלא לאומדן דעת של חלוקת הנטל במקרה של פתרון בעיה משותפת'.
  - עמ' קנג: בעל ממון שמזיק איננו חייב לפגוע בעצמו בממונו כדי להפסיק את הנזק, ואילו בספינה הוא עצמו מחוייב לזרוק ממשאו ואינו יכול לומר לאחרים שיזרקו משלו אם הם רוצים.
  - בספינה כולם מזיקים זה לזה, ויהיה זה חידוש לומר שלכל אחד מותר להתגונן מחברו 'רק לפי היחס של הנזק שהשני גורם לו'.
- מכל זה לומדים שהחלוקה לפי משא איננה מדין נזיקין אלא מדין פתרון בעיה משותפת ואותו מבצעים לפי 'דעת בני אדם'.
- עמ' קנד: דעת בני אדם היא לחלק את ההשתתפות בפיתרון באותו יחס של הרווח שיזכו לו מהפיתרון (ולכן החלוקה שווה בשווה כי נפשות כולם ניצלות בויתור על אותו משקל).

- אך במקרה בו הממון גם גורם נזק ממש [ולא רק מכביד על הספינה כמו כל המשאות] דעת בני אדם היא לחלק את ההשתתפות בפיתרון לפי החלק היחסי של הנזק שגורם הממון, ולא לפי הרווח שיצמח לזה מבעלי הממון השונים.
- עמ' קנד: כלומר: 'מי שגורם נזק ישלם יותר, למרות שאין זה נזק בדיני נזיקין הרגילים'.
- דוגמאות נוספות:
  - הבתים הסמוכים לחומה משלמים יותר על בנייתה כי בגללם היא מתארכת יותר (למרות שאין זה נזק).
  - ספינה הנדרשת לקרוא לספינה אחרת כדי להינצל מטביעה והדבר עולה ממון רב, התשלום יתחלק שווה בשווה בין כל עולי הסיפון מכיוון שהרווח בהצלת הנפשות שווה לכולם.
  - החמור מתחיל לקפץ בגלל מלחמה עם שודדים ולכן הוא נזרק לים. יש לשלם לבעל החמור כי הנזק נגרם בשל המלחמה עם השודדים ולא בגלל בעיה בחמור עצמו (ומתחלקים שווה בשווה בתשלום הנזק) [ויש לשאול האם בעל החמור עצמו משתתף בתשלום הנזק, כלומר מדבר על חלק מדמי החמור כי גם הוא ניצל?].
- לסיכום:
  - כאשר הגורם לנזק הנו רכוש (משא) – מחלקים את התשלום לפי מה שכל אחד מזיק.
  - כאשר הגורם לנזק הנו סכנה אחרת – כולם מתמודדים יחד ובשווה.
- כעת ברורים דברי הרמ"א: אי-אפשר לטעון שבעל החמור הוא המזיק, אלא הים הוא זה שמזיק כי הוא גרם לחמור להשתגע. לכן, כמו במקרה השודדים, חלוקת התשלום תהיה לפי נפשות.
- מחלוקת הרמ"א והבית יוסף היא כיצד להסתכל על החמור המקפץ בספינה: האם הוא גורם את ההפסד או שמא הוא קורבן של הנסיבות.

פרק רביעי – נפש יהודי מול נפש הגוי

- חוזרים על הנקודה לפיה יהודי מחויב למסור את נפשו על שלוש עבירות חמורות: שפיכות דמים, גילוי עריות ועבודה זרה.
- אם אומרים לראובן להרוג את שמעון או שיהרגו אותו על ראובן למסור את נפשו ולא להרוג את שמעון (אצל יהודים).
- לדעת המהר"ש יפה לגוי מותר להרוג את חברו כדי להציל את עצמו.
- לדעת הפרשת דרכים הדין זהה אצל גויים ויהודים וגם לגוי אסור להרוג את חברו כדי להציל את עצמו.
- כעת נשאל מה הדין כאשר אומרים ליהודי להרוג כדי להציל את עצמו.
- בהערה ב מסבירים שלפי המהר"ש יפה כלל אין שאלה כי אם לגוי מותר להרוג גוי אחר כדי להציל את עצמו אז ודאי שגם ליהודי מותר.

א. דברי הירושלמי

1. במסכת שבת בירושלמי (סוף פרק יד) מבואר שישראל בגוי מותר, כלומר מותר לישראל להרוג את הגוי כדי להינצל.
2. אך יתכן שהירושלמי מדבר רק על גוי שאינו גר תושב.
3. בחלק מהמקרים לא אוסרים רק את העבירה אלא גם את 'אביזריה', ולכן יש מקום לומר שלישאל אסור להרוג גר תושב במקרה אונס כהנ"ל משום שפיכות דמים ולא משום איסור רצח.
4. אך לאור הראיה של דין העובר (שמותר להורגו כדי להציל את אמו) מוכח שלא צריך למסור את הנפש על שפיכות דמים גם של גר תושב.

ב. הוכחה מדברי רש"י והרמב"ם

1. גם אצל רש"י והרמב"ם רואים שהדין למסירות נפש נכון רק בין יהודי ליהודי.
2. לפי רש"י במקרה של יהודי מול יהודי ממילא תאבד נפש יהודית ויתבטלו המצוות (שהן העיקר) ולכן יש חיוב למסירות נפש.

3. אצל הגוי המצוה למסירות נפש נדחית מפני פיקוח נפש (של הגוי עצמו).
4. גם מדברי הרמב"ם נראה שיש חיוב למסור את הנפש רק עבור ישראל, אבל זה לא מוכח בפירוש.
5. לפי הפרי-מגדים ברור שמותר להרוג גוי כדי להציל ישראל.

ג. הוכחה מדין פיקוח נפש

1. פיקוח נפש של יהודי דוחה את כל התורה כולה ואילו פיקוח נפש של גוי איננו דוחה איסורי תורה.
2. גם על גר תושב לא מחללים את השבת (לפי הרמב"ם ואור החיים), אלא אם כן מדובר באיסורי דרבנן (לפי הביאור הלכה).
3. עמ' קסא הערה ח: בימינו הדין שונה שכן יש חשש איבה ולכן ומתחשבים רבות בשיקול זה והלכה למעשה מתירים חילול שבת גם כדי להציל גוי.
4. איסור רציחה לא נדחה מפני פיקוח נפש ולכן אסור ליהודי אחד להרוג יהודי אחר כדי להציל את עצמו.
5. לסיכום:
- א. ליהודי אסור להרוג יהודי אחר כדי להציל את עצמו מכיוון שממילא תאבד נפש מ ישראל.
- ב. ליהודי מותר להרוג גוי כדי להציל את עצמו מכיוון שפיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה [וכשם שלגוי מותר להרוג גוי אחר כדי להציל את עצמו].
6. עמ' קסב הערה ט: לכאורה ניתן לומר לאור כל זאת שלמעשה חיי יהודי שווים פחות מחיי הגוי, כי הוא מחוייב למסור את נפשו עבור חברו וכן הוא נהרג על הרבה יותר מצוות מאשר הגוי [כגון חילול שבת]. אך המחברים מסבירים שאין זה העניין אלא שפשוט חומרת העבירות אצל היהודי גדולה הרבה יותר מאשר אצל הגוי ולכן גם עונשיו חמורים הרבה יותר.

ד. דברי התוספות בעניין "ליכא מידי"

1. התוספות אומרים שיש סייגים לכלל 'ליכא מידי', לדוגמה: לגוי אסור לשמור שבת, ואילו ליהודי 'מותר', ולכאורה יש כאן משהו שאסור לגוי ומותר לישראל. אלא שמאחר ויש מצוה מפורשת על כך ליהודי היא גוברת על הכלל 'ליכא מידי'.
2. כך גם בעובר: ליהודי מותר להרוג עובר שהוציא את ראשו כדי להציל את אמו, ואילו אצל גויים הדבר אסור. ומכאן כותבים התוספות שאולי בעצם גם לגויים מותר.
3. במצב של נפש יהודי מול נפש גוי היהודי מקיים מצוות הצלת נפש מ ישראל שגוברת על הכלל 'ליכא מידי' (ובהערה י מוסיפים שכאן האיסור להריגת גוי הותר ולא נדחה).
4. 'בכל מקום בו נוכחותו של גוי מסכנת חיי ישראל – מותר להרוג (גם אם מדובר בחסיד אומות העולם והוא לא אשם בכלל במצב שנוצר)'. [כלל זה נכון גם עבור גוי מול גוי, ואילו במקרה של יהודי מול יהודי מחמירים יותר על היהודי].

ה. המחלוקת בריפוי עובר – והשוואתו לגוי

1. מותר להרוג עובר שעדיין לא הוציא את ראשו כדי להציל את היולדת.
2. לפי רש"י יוצא שמותר להרוג את העובר גם אם הוא לא מקור הסכנה הישיר (כגון להשתמש בחומרים שבגופו כדי לייצר תרופה לחולה הנוטה למות).
3. אך לפי הרמב"ם ההיתר להרוג את העובר הנו אך ורק משום שהוא עצמו רודף. ויש החולקים ויש המסכימים לדעה זו ברמב"ם.
4. מותר להתרפא בגוי כדי להציל את ישראל, לפי דיוק בלשון הרמב"ם למרות שהדבר לא נאמר בפירוש.
5. כשם שדוחים שבת מפני פיקוח נפש של יהודי דוחים שבת כדי להציל עובר של אם יהודיה.
6. 'חיי עובר חשובים יותר מחיי גוי, ואפילו גר תושב, כיוון שלהצלת חייו מחללים שבת'.

7. השיקול 'ליכא מידי' איננו תקף במקום מצוה ולכן מותר להרוג גוי כדי להציל את ישראל.
8. במקרה של עובר [שהציא את ראשו] יש מצוות סותרות :
  - א. הצלת היהודי ע"י הריגת העובר.
  - ב. מצילים עובר אפילו ע"י חילול שבת.
 ולכן האיסור להרוג את העובר נותר על מכונו.
9. עמ' קסט הערה טו : האיסור להרוג גוי קשור לעניין 'דרך ארץ' וכשיש מצוה לישראל שחשובה יותר מדרך ארץ וישבו של עולם מותר להרוג את הגוי [אך כיצד זה מסתדר עם 'דרך ארץ קדמה לתורה?']
10. עמ' קסט הערה טז : על-אף שלכאורה מותר ליהודי להתרפא באמצעות הריגת גוי ישנם כמה סייגים :
  - א. לגוי מותר להתגונן בפני שקם להורגו בכל מקרה.
  - ב. לא בטוח שהיהודי חייב לעשות זאת, ומותר לו לוותר על הארכת חייו כדי לא להרוג.
  - ג. יתכן שכשם שאין חיוב על האדם להוציא את כל ממונו כדי להציל את עצמו (ובפרט כאשר מדובר רק על הארכת חיים מוגבלת ולא הצלה של ממש) כך גם אין חיוב מוחלט על האחרים לעשות זאת [ולא ברור האם מדובר על חיובם להוציא מהחולה הנוטה למות את כל ממונו שלו בכפייה, או חיוב עליהם להוציא את כל ממונם שלהם כדי להציל אותו].
  - ד. 'יש סברות לאסור את הענין מצד איבה שתגרום לפיקוח נפש'.
  - ה. מותר לגוי להתנדב ולמסור את נפשו כדי להציל יהודי (כגון ע"י תרומת לב).

נספח – היחס שבין שבע מצוות לתרי"ג מצוות

- אדם הראשון הצטוו בשבע מצוות ולאחר מכן הצטוו בני ישראל בתרי"ג מצוות במעמד הר סיני. מהו היחס לשבע המצוות אחרי מעמד הר סיני?

א. החלפת שבע המצוות בתרי"ג

1. אין מצוה שנאמרה לגויים ולא נאמרה לישראל.
2. יש פרטים שנאמרו בשבע המצוות ולא נאמרו לישראל, והם מתחלקים לשתי קבוצות :
  - א. פרטים שאסורים לגויים אך מותרים לישראל בפירוש (למשל : לגוי אסור לשבות וליהודי מותר ; לגוי אסור לאכול מבהמה מפרכסת וליהודי מותר אם היא נשחטה כהלכה).
  - ב. פרטים שנאמרו בשבע המצוות אבל לא נאמרו מחדש בתרי"ג המצוות (כגון : איסור הריגת עובר ואיסור התאבדות). דברים אלו אסורים גם לישראל לפי הכלל 'ליכא מידי'.

ב. החילוק שבין התאבדות והריגת עובר לבין הריגת גוי

1. המקרים בהם אין התייחסות של תרי"ג המצוות לדברים שנאמרו בשבע המצוות מתחלקים אף הם לשני סוגים :
  - א. איסור הריגת עובר ואיסור התאבדות : העתקה של ההתנהגות בין גוי לגוי להתנהגות בין ישראל לישראל. חייו של אדם אינם בידו ואסור לו להרוג אפילו את עצמו ואפילו עובר שבמעיו.
  - ב. הריגת גוי : אמנם כשם שלגוי אסור להרוג גוי כך גם לישראל אסור להרוג ישראל, אך יש מקום לדחות את סברת 'ליכא מידי' במקרה של ישראל מול גוי.
2. יש להקשות על העניין מסוגיית אשת יפת תואר, המתירה לישראל לקחת אשה שנכבשה בזמן שאצל הגויים הדבר אסור. אך המהרש"א מסביר שאין להקשות כאן מטעם הכלל 'ליכא מידי' כי ישראל בישראל אסורים באשת יפת תואר.
3. איסור הריגת עובר חמור יותר מאיסור הריגת גוי.

ג. 'ראה ויתר גויים'

1. מהגמרא בבבא קמא (לח ע"א) עולות מספר נקודות מרכזיות:
  - א. הסיבה שמותר לישראל לגזול מגוי הנה שהגויים לא קיבלו את שבע המצוות ולכן הקב"ה התיר את ממונם לישראל.
  - ב. אי-קבלת התורה פטרה את הגויים משבע המצוות, אבל לא במובן של אי-חיוב בהן אלא במובן שהשכר שהם יקבלו גם כאשר כבר יקיימו אותן יהיה קטן יותר.
  - ג. אפילו נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול.
  - ד. אצל יהודים העוסקים בתורה שכרם גדול יותר כי 'גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה'.
2. הקב"ה כביכול התיימשך משיח עם הגויים וממתן משמעות לחייהם על-ידי המצוות, בדומה לבעלי החיים.
3. עמ' קעד הערה כד: גוי יכול לתקן את המצב חלקית על-ידי הפיכה לגר תושב ואז הוא יוצא מהמעמד הנ"ל על-ידי הסתפחותו לעם ישראל.
4. החיוב בשבע המצוות הוא שהפך את חיי האדם ליקרים יותר מחיי בעלי-החיים ולכן הותר עליהן מוריד מערך החיים [כשם שאצל יהודים מעבר על חלק מהמצוות החמורות מחייב את הריגתם].
5. באיסורי הריגת עובר והתאבדות אנו למדים על יוקר חיי ישראל מיוקר חיי גויים בינם לבין עצמם.
6. איסור הריגת גוי נלמד מכך שאיננו רוצים להתיר לישראל משהו שאסור לגויים.
7. גוי לא אמור להישאר כפי שהוא אלא להפוך לגר תושב [כשם שיהודי אמור להפוך לצדיק].

ד. הסבר לזה שהריגת עובר והתאבדות אינן כלולות בתרי"ג

1. עם זאת, איסורי הריגת עובר והתאבדות אינם רציחה גמורה שכן ההורג עובר איננו חייב מיתה וכן מותר להרוג עובר כדי להציל את אמו.
2. לפי המהר"ל הגויים קיבלו מצוות הקטנות בן בכמות והן באיכות, 'מצוות גולמיות' בלשון חז"ל, שאינן כוללות דיני טומאה וטהרה ואת כל החילוקים וההסברים שיש בתורה.
3. הדבר מתאים לדברי המפרשים שאומרים ששבע המצוות נועדו לשמור על ישוב העולם ולמנוע את השחתתו (ולפי הרב קוק ישוב העולם הנו מצוה עבור הגויים).
4. שמירת העולם הנו החלק 'הגולמי' של קיומו, החומר של העולם.
5. לכן לאיסור הריגת עובר (חיים גולמיים) אין התייחסות בתרי"ג המצוות אלא דווקא בשבע המצוות שמתייחסות לחיים הגולמיים.
6. גם איסור התאבדות מתייחס לתשתית הקיום, כחומר ללא צורה, ולכן תרי"ג המצוות לא מתייחסות לאיסור זה שכן עניין הוא הצורה.
7. בהתייחסות לתשתית הקיום יש צד חמור וצד קל:
  - א. הצד החמור: זה הבסיס עליו עומד הכל.
  - ב. הצד הקל: העיקר איננו ההתעסקות בבסיס הגולמי אלא בצורה.
8. כאשר יש התנגשות בין תרי"ג מצוות לז' המצוות יד התרי"ג על העליונה, כי העיקר הוא התייחסות לצורה הקיימת ולא לחומר הגולמי.
9. לכן מותר להרוג עובר שנוכחותו מסכנת את ישראל.
10. לכן גם אבידת הרב קודמת לאבידת האב, כי הרב נותן צורה ותורה לקיום, ואילו האב מספק רק את הבסיס והחומר.

ה. הכנעה, הבדלה, המתקה

1. ישנם שלושה סוגי התייחסות לשבע המצוות אל מול התרי"ג:
  - א. באיסור הריגת גוי מאמצים את האיסור שקיים אצל גויים אבל זהו איסור חיצוני ולכן חיי גוי נדחים מפני ישראל.
  - ב. איסורי שבע המצוות מתבררים אצל ישראל ביתר פירוט ולכן עומדים כמערכת עצמאית ושונה.

- ג. שבע המצוות מתייחסות לחיים הגולמיים ולעצם הקיום [ולא לצורתם ותוכנם].
2. נסכם את הדברים לפי המבנה החסידי של הכנעה-הבדלה-המתקה :
- א. **הכנעה – הריגת גוי** : כל זמן שלא תוקן העולם אנחנו נכנעים בפני כשלונו לתקנו ושומרים על המצב הקיים ולכן יש תוקף לאיסור הריגת גוי גם כאשר לא קיבל עליו שבע מצוות ולא נהיה גר תושב (עמ' קעט הערה מא: ולפי הרמב"ן איו חיוב לכפות על העולם כולו את שבע המצוות, ולכן מותר לשעבד את מי שלא בוחר להיות גר תושב).
- ב. **הבדלה – תרי"ג מצוות** : ישראל מובדלים מהגויים באמצעות המצוות שקיבלו.
- ג. **המתקה – הריגת עובר והתאבדות** : יחס מומתק לשבע המצוות והתחייבות בהן, לא משום ש'אין ברירה' אלא משום שהן מלמדות אותנו על פרטים שהנם קדומים וגולמיים ולא לא באו לידי ביטוי בשבע המצוות. 'בפרטים אלו יש צד גבוה וקדום לתרי"ג מצוות' (עמ' קפ הערה מב: מעלת אדם הראשון בטלה אחרי חטא עץ הדעת, ואילו מעלת התורה נשארה גם אחרי חטא העגל, כך יש גם מעלה לתרי"ג על השבע והיא שהתרי"ג יציבות וחזקות יותר).

פרק חמישי – הריגת גויים במלחמה

א. רודף

1. הסברה הפשוטה ביותר להתרת הריגת גוי במהלך מלחמה הנה שהוא רודף אותנו כדי להורגנו.
2. לפי הרמב"ם הורגים את הרודף אפילו אם הוא עדיין לא הרג את הנרדף כדי להציל מבעוד מועד.
3. דברים אלו נאמרו לגבי יהודי הרודף יהודי, וישנו סייג: אם אפשר להפסיק את הרדיפה ע"י פגיעה באיבר מאיברי הרודף זה עדיף מאשר הריגתו.
4. אסור להימנע מהצלת יהודי כאשר הדבר אפשרי, גם בדוגמאות מורכבות יותר מאשר רדיפה של ממש (כגון חשיפת קנוניה, פיוס הרודף לעתיד וכיוצ"ב).
5. עמ' קפג הערה ד: דיני רודף תקפים גם לגבי גויים, כלומר מותר לגוי להרוג גוי שרודף אחרי גוי שלישי.

ב. המסייעים לצבא

1. 'דין רודף קיים גם כאשר הרודף אינו מאיים להרוג באופן ישיר אלא באופן עקיף'.
2. הורגים את מי שמוסר ממון של ישראל לגויים, מכיוון שמסירת הממון מובילה לסכנת נפשות.
3. מותר להרוג את הרודף בכל מקום ובכל זמן, גם בזמן הזה שאיננו דנים בו דיני נפשות.
4. 'כל מי שעוזר לצבא הרשעים בכל אופן שהוא מחזק רוצחים ונחשב רודף' (כולל חיילים עורפיים ופועלים אזרחים במפעלים לייצור נשק).
5. עמ' קפד הערה ו: במדינה שנלחמת גם נגד מדינות רשעות אחרות ופועליה מייצרים נשק בשגרה לכל המלחמות, יכולים הפועלים לטעון שאין זו אשמתם שהמלך הרשע שלהם מנצל את מעשיהם הטובים גם לצרכים רעים, ואז הם ידונו במסגרת כלל אזרחי המדינה (כפי שיתבאר בהמשך).

ג. תמיכה ועידוד

1. אזרח המעודד את המלחמה ובכלל מחזק את צבא האויב נחשב לרודף ומותר להורגו.
2. מי שמחליש בדיבור או במעשה את המלכות שלנו נחשב גם כן לרודף ומותר להורגו (עמ' קפה הערה ז: ולכן מותר להרוג חייל שלנו הבורח מן המערכה ומחליש את הצבא, לפי סוטה מד ע"ב [וכך הדבר גם בחוקי המדינה כיום]).

3. מובאת דעת המהר"ל לגבי ההיתר להרוג את בלעם מכיוון שיעץ כיצד להרע לישראל.
4. מובאת דעת הרב שאול ישראלי לגבי כפרי ערבים בהם מתחבאות כנופיות בחסות האוכלוסיה האזרחית, והוא פוסק שמותר לפגוע בכפר כולו מדין רודף.

ד. רבים רודפי וצרי...

1. במקרה של רודפים רבים, כאשר הריגת אחד מהם לא תסייע לעצירת האויב, יכול לכאורה לטעון כל אחד מהרודפים שאין סיבה להרוג דווקא אותו.
2. הכותבים דוחים טענה זו שכן ההימצאות של כל אחד מהרודפים מסכנת את חיינו שלנו ולכן יש היתר להרוג כל אחד מהם ואין זה משנה מאיפה נתחיל.

ה. מוחזק להיות רודף

1. אין להרוג רודף לאחר שהפסיק לרדוף ובתנאי שאין סכנה שימשיך לרדוף בעתיד.
2. אם קיימת חזקה על הרודף שימשיך לרדוף בעתיד מותר להרוג אותו גם אם כרגע איננו רודף בפועל.

ו. חשד על שפיכות דמים

1. נפסק להלכה שהגויים חשודים כשופכי דמים ולכן צריך להיזהר מפניהם.
2. במצבים מסויימים מותר להרוג גויים מכיוון שהם רודפים ומסכנים אותנו, לדוגמה כאשר יהודים הורגים שודדים שתקפו אותם וגויים אחרים היו עדים לאירוע – מותר להרוג את העדים משום שהם ילשינו על היהודים.
3. אנטונינוס קיסר רומי היה מגיע לבקר את רבי יהודה הנשיא, ובכל פעם היה הורג את השומרים שליוו אותו כדי שלא ילשינו עליו, ולכן הדבר מותר, ומותר היה לו להגיע למצב זה מחדש כל פעם מכיוון שביקוריו אצל רבי היו צורך קיומי.
4. בשו"ת יד אליהו כתוב, לפי המעשה הנ"ל, שמותר ליהודי להרוג גוי שראה אותו בסכנת חיים מידי גוי אחר ובוחר 'לשבת על הגדר' ולא לעזור לרודף ולא לנרדף (גם מחשש פן ילשין עליו הגוי).
5. עמ' קפט: 'כמה סופרים כתבו שכיום אין צורך להזהר הלכות אלו, מפני שהן נאמרו דוקא ביחס למציאות מסויימת'.
6. עמ' קצ: יכולה להיות התקדמות ומצב בו אומות או קבוצות מסויימות גודרות עצמן מעבירות כגון רצח (ואף מענישות על כך) ולכן ההלכה משתנה לגביהן.
7. יש הבדל בין שלושת העבירות החמורות:
  - א. **עבודה זרה** הנה בעיקר עניין של מנהג אבות והרגל, ולכן קל יותר להגיע להגדרה של אומה שאיננה עובדת עבודה זרה.
  - ב. **גילוי עריות** מגיע מיצר הלב ולא ממנהג, אבל עדיין במקרים מסויימים התרבות השלטת מונעת מעשים מסויימים עפ"י רוב (כגון רביעת בהמה שנחשבת לדבר נתעב באומות המתוקנות).
  - ג. **שפיכות דמים** מגיעה גם היא מיצר הלב, אבל מצד שני כלפי יהודים מעורבת בה גם שנאת ישראל והרי ידוע שהאומה הגרמנית נחשבה למתורבתת ומתקדמת ועדיין פעלה כחיית טרף.
8. עמ' קצא: הקלת החשד כלפי שפיכות דמים תקפה רק בשגרה ולא בזמן מלחמה.
9. במלחמה מלכות הגויים איננה מענישה על הרג היהודים אלא להיפך, ולכן רובם מוחזקים כרודפים ולכן תקף ההיתר להורגם. גם מהטעם של '**הבא להרגך השכם להרגו**'.

ז. עוברים על רציחה וגזל

1. כעת נתייחס לגויים שעוברים על שבע מצוות.
2. גויים הנלחמים נגדנו חייבים מיתה, ובכלל זה המסייעים להם וגם אחרי המלחמה (משום שהם חייבים גם על גרימת מיתה בגרמא).
3. סיבה נוספת לחיוב המיתה של הגויים האויבים הנה שהם גוזלים את רכושנו, ובפרט אם מדובר בארץ-ישראל.

ח. עוברים על שבע מצוות

1. בנוסף, הגויים הנלחמים בנו עוברים על שבע המצוות ולכן יש עניין נוסף לדון ולהרוג אותם.
  2. עמ' קצד הערה כא: אומה השומרת שבע מצוות ממילא לא היתה נלחמת בנו וממילא הדבר אסור. כאשר יש בודדים בתוך אומת האויב השומרים שבע מצוות הם פחות מוחזקים להרע לנו.
  3. בדרך-כלל איננו פוגעים בכל גוי העובר על שבע מצוות ונקרה בדרכנו, אך במצב מלחמה אי-שמירתו על שבע המצוות מצטרפת לסיבות ההיתר להורגו.
  4. דחיית טענות בדבר האיסור לדון ולהרוג גויים שאינם שומרים שבע מצוות כפי שהובאו בתחילת הספר:
- א. הריטב"א טוען ש'לא מורידין' גויים שאינם שומרים שבע מצוות משום איבה – אך בשעת מלחמה אין חשש לאיבה כי האיבה ממילא קיימת.
- ב. רבינו יונה טוען שחז"ל אסור עלינו לדון ולהרוג גויים העוברים על שבע מצוות כדי לא להביא להשחתת העולם, אלא שבמצב מלחמה גם טענה זו אינה תקפה כי ההשחתה מתרחשת ממילא.
- ג. ה"ז טוען שיש איסור מדרבנן לדון גויים שאינם שומרים שבע מצוות, אך הוא מסתמך על הרמב"ם שכותב בפירוש שכך זה רק עם גויים שאין לנו מלחמה איתם ולכן ממילא גם טענה זו נדחית בשעת מלחמה והאיסור לדון ולהרוג בטל.

ט. עבירה על מצוות דינים

1. לפי הסבר הבית יוסף לרמב"ם (בפרק השני של הספר) אין לדון גוי משום שהוא עובר על שבע מצוות אם יש לנו סיבה צדדית לדון אותו שאיננה טיפול בבעיה הזו.
  2. אך גם לשיטה זו ניתן לדון גויים שנלחמים עמנו.
  3. הרמב"ן חולק על הרמב"ם (בהקשר לאנשי שכם) ואומר שאי-אפשר לחייב את אנשי הממלכה משום שלא מרדו כנגד המלך שלא שופט אותם בהתאם לשבע המצוות, ולכן גם הם נמצאו עוברים עליהן.
  4. גם לפי המהר"ל אנשי שכם היו פטורים ממצוות דינים כי היו אנוסים על-ידי נשיאם.
  5. הסבר דברי הרמב"ם לפי הכותבים:
- א. 'כל אחד מאנשי שכם חייב לדון את מי שעושה עבירות בסביבתו, ואם הוא לא יכול – בודאי שאסור לו להפריע לאחרים שמעוניינים לעשות דין בעוברי עבירות'.
- ב. אנשי שכם היו מפריעים לשמעון ולוי לקיים את מצוות הדינים בשכם ובבנו ולכן הותר להם להרוג אותם גם כן.
6. במקרה של חברה של רשעים המונעת עשיית דין ברשעים הספציפיים מותר לפגוע בחברה כולה משום שהיא מחפה על הרשעים (אך לא בחברות מרוחקות שרק יוצרות אווירה של מעבר על שבע המצוות, ראו עמ' קצה הערה כו).

י. אנוסים ששותפים לאויב

1. כעת נעסוק במי ששותף לאויב מאונס (כגון חייל המכריחים אותו להשתתף במלחמה, בכל פעילות שהיא כולל פעילות עורפית).
  2. הדברים תקפים הן למלחמה של גויים לבין עצמם והן למלחמה של גויים כנגד יהודים.
  3. אם החייל משתתף במלחמה בגלל איומי ממון הוא רשע גמור ואין הדבר מתיר לו לרדוף אותנו ומותר להרוג אותו.
  4. אם החייל משתתף במלחמה מכיוון שמאיימים על חייו:
- א. לפי המהר"ש יפה מותר לו להשתתף במלחמה מכיוון שגויים אינם מצווים על מסירות נפש כדי לא לרצוח. אך כשם שמותר לו להרוג אחרים מותר לאחרים להרוג אותו כדי להתגונן מפניו.
- ב. לפי הפרשת דרכים אסור לו להשתתף במלחמה גם במחיר הקרבת חייו, ואם הוא משתתף בכל-זאת הוא רשע ורודף ומותר להורגו.

יא. חוסמי דרך

1. כעת נדון בנזקים הנגרמים ב'שב ואל תעשה', כלומר אנשים שלא שייכים בהכרח לצבא הרשעים ואיתרע מזלם (למשל) לגור ליד מפעל נשק צבאי [שעלינו להפציץ כדי להגן על עצמנו].
2. אם האזרחים נשארים במקום מרצונם, או משום אונס ממון, ובכך חוסמים את הדרך להפצצת המפעל הם רודפים [ומותר להורגם].
3. אם האזרחים נשארים במקום משום שמאיימים על חייהם הם אינם חייבים לעזוב את המקום אבל עדיין מותר להפציץ אותו גם אם חלקם יהרגו בשל כך:
א. לפי המהר"ש יפה מותר להרוג אחרים כדי להינצל ואין אצל גויים חיוב למסור את הנפש כדי לא לרצוח ולכן גם ליהודים מותר להרוג גויים כאלו כדי להינצל.
ב. לפי הפרשת דרכים מי שנוכחותו עוזרת לרצח (גם באונס) נחשב למזיק ומותר לפגוע בו כדי להפסיק את הזקתו.
4. אפילו אם האזרחים נקשרו למקום בעל-כורחם מותר להורגם. כך גם אם מדובר בתינוקות החוסמים את הדרך באונס גמור.
5. במצב של 'ערפלי', כאשר לוחמי האויב מעורבבים באוכלוסיה אזרחית שחלקה תומכת באויב וחלקה לא – מותר לירות לתוך הקהל גם אם יפגעו אזרחים שאינם תומכים באויב מכיוון שנוכחותם מסייעת לרציחתנו.

יב. ריפוי בהריגת חפים מפשע מהאויב

1. יכולים להיות מצבים בהם נרצה לפגוע בחפים מפשע לכתחילה גם כשאננם מפריעים ישירות למלחמה באויב, שכן הפגיעה בהם תכאיב לאויב ואולי תגרום לו להפסיק להילחם בנו.
2. בדברי המהר"ש יפה ניתן למצוא שתי דעות:
א. מותר לפגוע בחפים מפשע במצב זה כדי להמעיט את הרצח של המלך הרשע.
ב. הדבר מותר רק כאשר נוכחות הנהרג מזיקה.
3. הפרשת דרכים אוסר את הדבר שכן לשיטתו 'אסור לגוי להרוג גוי כדי להינצל'.
4. לסיכום: הדבר אסור.

יג. חיי יהודי מול חיי גוי

1. ישנה עדיפות לחיי ישראל על חיי גוי ולכן יש סיבה נוספת להתיר הריגת גויים (ראו בפרק הרביעי).
2. במלחמה בין גויים ליהודים מותר לכל הדעות להרוג את הגויים כדי להינצל, כולל ניצול תינוקות חפים מפשע כדי לפגוע בהוריהם.
3. עמ' קצט הערה ל: כאשר שני גויים נלחמים אין היתר לגוי שלישי להתערב כדי להציל אחד מהם, ואילו במצב בו ישראל נלחם בגוי מותר לישראל אחר להתערב כדי להציל את הישראל שנלחם.

יד. סיכום הסיבות להריגת האויב במלחמה

1. חמש סיבות לפגיעה באויבים במלחמה:
א. 'היותם רודפים מצד שותפותם במלחמה'.
ב. 'היותם רודפים בגלל שהם חשודים על שנאת ושפיכת דמי ישראל'.
ג. 'היותם עוברים על שבע מצוות'.
ד. 'היותם עוזרים לרצח אף אם באונס'.
ה. 'ההיתר להרוג גוי כדי להציל את ישראל'.
2. נפרט את היחס בין הסיבות:
א. הרדיפה עצמה הנה הסיבה הברורה ביותר להתיר את הריגת הרודפים ולהציל חיי ישראל.
ב. כאשר יש צורך בפיקוח נפש מותר להרוג גם גויים שאינם רודפים ישירות כדי להציל חיי ישראל.
ג. גם לגוי מותר להרוג גוי אחר שעוזר לרצח, ואפילו באונס.

ד. באופן פשוט נעדיף להרוג את הרודפים מאשר להרוג גויים שאינם רודפים. סברה זו מותנית בשתי סיבות נוספות:

1. הגויים חייבים מיתה בגלל מעבר על שבע מצוות בני נח ולכן מותר להרוג אותם אם יש צורך בדבר (כולל לצורך נקמה).
2. אין לקוות מגויים שנלחמים בנו שיחזרו בתשובה ואז לא יתחייבו מיתה, ובפרט לא בשעת מלחמה.

טו. 'טוב שבגויים הרוג בשעת מלחמה'

1. כעת פונה הספר לביאור הדברים לאור דברי חז"ל מפורשים.
2. במסכת סופרים נאמר: 'הטוב שבגויים בזמן מלחמה – הרוג'.
3. בשעת מלחמה מצוה להוריד את הגויים ולגרם להם מיתה, וזו 'עצה טובה' ולא רק היתר (לפי עמ' רא הערה לו זו ממש מצוה).
4. הכותבים דוחים את שתי האפשרויות הבאות:
א. מדובר על גויים צדיקים שמסייעים לרשעים באונס.
ב. מדובר על גויים רודפים או שעתידיים לרדוף (במצב זה הם לא היו מכונים 'טוב שבגויים').
5. האפשרות הנכונה היא שאלו גויים שהיינו יכולים לחשוב שהם טובים ולכן להימנע מהריגתם, אלא שבשל רשעותם חז"ל מזהירים שיש להורגם בכל-זאת.
6. לפי פירוש 'זה ינחמנו' דווקא מהגויים הקרובים אלינו ונדמים כטובים צריך להיזהר ולהרוג אותם בשעת מלחמה כי באופן טבעי נזהרים מהם פחות.
7. פירוש ה'באר אברהם' מדגיש את עניין ריצוץ המח.
8. פירוש 'האורה' כותב שה' ידע שגם הטובים שבמצרים בעצם דאגו רק לממונם ולא יראו את ה' באמת ובסתור ליבם התכוונו להרע ולכן גם הם טובעות בים.
9. המהר"ל, בפירוש 'גור אריה', מדגיש שאין כוונת המימרה להתיר הריגת גוי כשר סתם, אלא אך ורק בזמן מלחמה שם אין לרחם על האויב כי גם הוא לא ירחם עלינו (כך גם לפי המשנה בסוטה ח ע"א המובאת בהמשך). הכותבים מפרשים מימרה זו כך: 'אין לצפות מגויים שאנחנו במלחמה איתם להשלמה ולתשובה'.
10. עמ' רצד הערה מא: משוח המלחמה נאלץ להתריע על עניין זה כי היהודים בטבעם רחמנים אלא שרחמנות על האויב בשעת מלחמה הנה מעשה מטופש ומסוכן, ויש להכניע את יצרם הרע להרוג יהודים בתקיפות ולא ברחמנות.
11. מובאת הדוגמה של דוד שהרג את כל העמים שכבש בזמן היותו אצל אכיש מלך גת כדי שלא יוותר מהם מישהו שיספר לאכיש כנגד מי הוא נלחם באמת.
12. לסיכום: 'בשעת מלחמה נפגע בכל מי שיש חשש שהוא מסכן אותנו (עכשיו או בהמשך), כי החשש גדול ואין איסור בהריגתו שהרי הוא לא שומר שבע מצוות'.

טז. טף

1. מצד אחד תינוקות וילדים הנם חפים מפשע מכיוון שאין להם דעת, אי-אפשר לייחס כוונת זדון לעבירותיהם ואי-אפשר לדון אותם בשל מעבר על שבע מצוות בני נח.
2. מצד שני יש חשש מפני מעשיהם כשיגדלו. למשל, אסור להניק בן של גויה שכן הוא עתיד להמשיך את מעשי משפחתו ולעבוד עבודה זרה.
3. אך זה רק איסור הצלה ואין כאן היתר להרוג.
4. לפי ישעיה יד: כא (ופירוש רד"ק, רש"י ותרנום יונתן שם) היה על ישראל הרוג גם את הקטנים שבבבל כי כשיגדלו הם יעשו מעשים רעים כאבותיהם.
5. לפי רבינו בחיי בהריגת תינוקות שבעת העממים הרשעים יש עשיית נזק קטן כדי למנוע נזק גדול מכיוון שאין סיכוי שהם יחזרו בתשובה.
6. לפי הכותבים - לגבי עמים אחרים יש לבחון האם יש חשש שהקטנים יגדלו למעשי אבותיהם הרשעים ועד כמה החשש ממשי.
7. לסיכום: יש סברה להתיר פגיעה מכוונת בטף אם ברור שהם יגדלו כדי לפגוע בנו.

פרק שישי – פגיעה מכוונת בחפים מפשע

א. הריגת חפים מפשע ממלכות הצדיקים – הצגת השאלה

1. המקרה הראשון של הריגת חפים מפשע במלחמה הנו הריגת אנשי המלכות על-ידי המלכות עצמה – בכך שהיא שולחת אותם למלחמה לסכן את חייהם.
2. עמ' רח הערה א:
- א. לשוטרים יש להרוג כל עריק, בלי לבדוק עד כמה היה בסכנה לפני שערק.
- ב. מותר למלכות גויים לצאת למלחמה אפילו אם יהרגו עד שישית מאנשי הממלכה.
- ג. מותר למלך ישראל לצאת למלחמת רשות גם במחיר אובדן חיי יהודים.
- ד. למלחמת מצוה מותר לצאת גם בלי בקשת רשות מבית הדין אצל ישראל, וקל וחומר שמותר גם אצל גויים ומותר לכפות על העם לצאת למלחמה.
- ה. מותר למלך להשתמש בריגה כעונש הרתעתי ואף להרוג ישירות כדי למנוע הרג רב יותר בהמשך.

ב. הצורך במלכות

1. 'ניהול מלחמות בצורה תקיפה הוא צורך הכרחי לטובת בני האדם כולם'.
2. ללא מוראה של מלכות כל אחד היה בולע את מי שקטן ממנו. הקמת המלכות מאפשרת הגנה על החלש מפני החזק ועל הצדיק מפני הרשע והגזלן.
3. לשם כך יש לספק למלכות כח כפייה, הענשה והרתעה.
4. עמ' רי הערה ב: מובאים דברי חז"ל לפיהם ישנם שיקולים מוסריים מוטעים ולכן אסור לעשות טוב לרע, כדי שלך עצמך לא יאונה רע.
5. הרמב"ם כותב שיש הכרח לבני האדם להתקיים כקבוצה ולקבוצה חייב להיות מנהיג המאזן את פעולות חברי הקבוצה.
6. אם יוטלו מגבלות על דרך המלחמה של האנשים הצדיקים אזי עשויים לנצח הרשעים במלחמתם ולכן יש לאפשר ניהול מלחמה תקיפה כולל שימוש באזרחים שלנו וסיכון חייהם.
7. אי-אפשר לבסס את מסגרת המלכות הכשרה רק על התנדבות וללא כפייה.
8. אם המלך לא יכול לכפות על אנשיו לסכן את חייהם לצורך קיום המלכות סביר להניח שהמלכות כולה לא תחזיק מעמד כנגד הרשעים הנלחמים נגדה ואינם חוששים לפגוי בנפשות למען נצחונם.

ג. סיעה ומלכות

1. האזרחים נדרשים להקריב כמה מהם כדי להינצל מכליון כולם במידה והרשעים ינצחו. מצב זה דומה למצב שנידון לפני-כן בספר: 'תנו לנו אחד מכם או שנהרוג את כולכם' (פרק ג', ח-ט).
2. הסברה במקרה של גויים הנה להקריב את המיעוט ההכרחי על-ידי הגרלה.
3. אצל גויים מותר לעשות 'בנק השתלות' בו חולים סופניים תורמים את איבריהם לטובת הכלל, ואילו אצל יהודים הדבר אסור. מובאות דוגמאות נוספות למצבים כאלו והמסקנה מכולן היא שהמלכות דומה להגרלת מיעוט שיקריב את חייו למען הכלל, כאשר מצב זה עדיף מאשר אי-קיומה של מלכות ואז כלל הציבור יעמוד בסכנה.
4. עמ' ריד הערה ח: במלכות ישראל הדברים קצת שונים ויש לדון בעצם ההיתר לצאת למלחמה ולסכן יהודים, אך נושא זה לא ידון בספר זה.

ד. הריגת האויב כהריגת אנשינו

1. במלחמה של צדיקים כנגד רשעים ההנחה היא שניצחון מלכות הרשעים תפגע בסופו של דבר בכולם, גם באזרחיה שלה עצמה.
2. לכן מותר להרוג גם מאזרחי מלכות הרשע כשם שמותר להרוג מאזרחי מלכות הצדק כדי להציל את הכלל [של שני העמים] – 'כי כולנו בצרה משותפת ובמצב כזה מותר להרוג מעטים כדי להציל את הרבים'.

3. 'סברה זו מתירה לפגוע גם בתינוקות ובחפים מפשע גמורים באופן מכוון, אם זה נצרך למלחמה ברשעים'.

ה. ריפוי – סיכום הסיבות להיתר

1. נסכם את הסיבות להיתר לפגיעה בחפים מפשע:
א. מותר לישראל להתרפא בחיי גוי.
ב. לפי המהר"ש יפה מותר לגוי להתרפא בגוי (מכיוון שהם אינם מחוייבים במסירות נפש זה על זה), ולפי פירוש אחר בדבריו מותר להרוג גוי אחר רק כדי להינצל ממש.
ג. לפי הפרשת דרכים שני הדברים אסורים מכיוון שגויים כן מחוייבים במסירות נפש זה על זה.
ד. למלכות מותר לפגוע ולהתרפא בחלק מהאנשים כאשר זה מועיל לכולם, הן באנשיה שלה והן באנשי האויב.

ו. סדרי עדיפויות

1. 'עיקר המלחמה היא נגד הרודפים עצמם או מי שעוזר להם במזיד'.
2. נלחמים גם במי שחשודים בסיוע מרושע לרודפים, וממילא הם חייבים מיתה משום שהם עוברים על שבע מצוות.
3. במידת הצורך פוגעים גם בחפים מפשע שמסייעים לרודפים, ואפילו באונס.
4. במלחמה בין גויים, לפי הפרשת דרכים, יש לשקול דם כנגד דם והצלת מעטים ממלכות הצדיקים איננה מתירה פגיעה בחפים מפשע רבים במלכות הרשעה. אלא שיש לשקול גם את חוזק מלכות הצדיקים בכלל.
5. במלחמה בין גויים ליהודים נעדיף להרוג גויים כדי להציל יהודים, שכן חיייהם עדיפים והם המתקנים את העולם ומביאים את דבר ה' לעולם כולו (ובכלל זה שבע מצוות בני נח).

ז. נקמה

1. 'כדי לנצח את הרשעים צריך להתנהג איתם בדרך של נקמה ומידה כנגד מידה'.
2. האבן-עזרא לקהלת ח: 'יא מסביר שבהיעדר נקמה גובר הרוע מכיוון שאין התענה כנגד מעשים מרושעים'.
3. 'כגודל הרשעות כך גודל המעשה הדרוש נגדה'.
4. עמ' ריז הערה טו: כשם שיש 'חוס' של רשעות צריך להיות 'חוס' של צדיקות הפועל מידה כנגד מידה לביעור הרוע.
5. בעמ' ריח מוסבר העניין שוב דרך פסוק מפרק נח בתהלים ופירוש רש"י.
6. עמ' ריח הערה יז: מיהודים מצפים לשוב בתשובה ולתקן את מעשיהם ולכן יש פחות מקום לנקמה בהם, ואילו כשם שלא מצפים מגויים לרחמים כך לא מצפים מהם לתיקון מעשיהם ויש צורך בנקמה.
7. על-פי דברי הרמב"ם במורה נבוכים עושים לעתים מעשים אכזריים כדי ליצור מאזן אימה ולהפוך את הרשעות לבלתי-משלמות. לפי הערה כא (עמ' ריט) נוקמים גם באומה ומשפחה שלמה כדי להטיל מורא על כל השאר.
8. לכן נהרגו הטף במלחמת מדין – כנקמה וכדי למנוע את המשך המלחמה.
9. לפי סיפורי לכידת אדוניבזק, שיסוף אגג מלך עמלק, נקמת דוד במואב ועמון ופסוקים ודוגמאות נוספות עולה שכשם שהגויים נוהגים באכזריות כך עלינו לנהוג בהם באכזריות מידה כנגד מידה.
10. לפי דברי הרב קוק כאשר האויב נוהג בפחות אכזריות אז גם מצידנו יש פחות צורך בהתנהגות שכזו.
11. עמ' רכג הערה כט: 'האויב הערבי דהיום ידוע במעשים אכזריים ופרועים, וחוסר במידה כנגד מידה כלפיהם רק מגדיל את אכזריותם'.
12. עמ' רכד הערה ל: הרב קוק מזהיר גם מפני רשעות המסתתרת מאחורי תדמית של 'טוב' ו'מוסריות'.

ח. דברי המהר"ל

1. המהר"ל כותב שמותר לפגוע בכל המלכות במקרה שהיא פוגעת בנו.
2. הוא לא מסביר מדוע היה היתר לפגוע בכל אחד ואחד מאנשי המלכות, כפי שעושים הרמב"ם והרמב"ן, אלא טוען שאנשי המלכות היו שותפים לעבירה של המלך ולכן המלכות כולה חייבת מיתה.
3. 'המלכות היא ישות אחת'.
4. עמ' רכז הערה לא: דיון ארוך לגבי קריאה לשלום ומלחמה כנגד הרשעים, לבסוף נאמר ש'הרשעות אינה סיבה לפטור מקריאה לשלום במקרה הזה'.
5. גם לפי הספרי (דברים ר: י-יא) מתייחסים לכל אנשי העיר כאל יחידה אחת ובמידה והעיר מסרבת לקריאת השלום מותר לצור עליה ולהביא למות כל אנשיה (כולל היחידים שרצו להשלים).
6. עמ' רכו הערה לה: יתכן והתורה מדריכה אותנו שלא להסכים להיענות חלקית לשלום כי זה מאפשר לאויב להתחמק ולרמות.
7. לכן, לפי המהר"ל, מותר לפגוע בכל האומה גם כאשר רק חלק ממנה פגע בנו כשם שאנו פוגעים בכל גוף הרשע למרות שרק היד שלו פגעה בנו ישירות.
8. עמ' רכז הערה לו: לא צריך החלטה רשמית של אומה אחת כדי לפגוע באומה השנייה, וגם יחידים מהאומה הנפגעת יכולים להחליט לפגוע המלכות הפוגעת.
9. עמ' רכז הערה לז: יש לעיין מה דינם של מבקרים מעם שלישי שרק לעת עתה נמצאים בקרב העם שפגע בנו – האם מותר לפגוע גם בהם אגב הפגיעה באומת האויב.